

Romportlová, Marta

Československo-maďarské obchodně politické styky a vztahy 1918-1938

In: Romportlová, Marta. *ČSR a Maďarsko 1918-1938 : bezprostřední vývojová báze a průběh obchodně politických vztahů*. Vyd. 1. Brno: Universita J.E. Purkyně, 1986, pp. 53-111

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/122216>

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

ČESKOSLOVENSKO-MAĎARSKÉ OBCHODNĚ POLITICKÉ STYKY A VZTAHY 1918—1938

PERIODIZACE

Československo-maďarské ekonomické vztahy v meziválečném období byly, jak se to pokusila naznačit první kapitola, rozporně podmiňovány dvěma základními okruhy historických skutečností: **potrianonským uspořádáním Evropy a naprosto odlišným postojem obou zemí k němu a na druhé straně dřívějším symbiotickým soužitím těchto území ve struktuře staré monarchie, vnitřně sice nevyrovnané, ale přesto spojené nepřehledným množstvím vazeb velkého odbytového prostoru.**

Do poloviny 20. let eminentně a do roku 1930 v dozrívání, úměrně růstu struktur nových, převažovaly ve vzájemném obchodním styku Československé republiky a Maďarského království **faktory skupiny druhé.** Někdy tou měrou, že hospodářské, především obchodní kontakty se vyvíjely svébytně, vůči politickému dění mezi oběma zeměmi mimoběžně až protichůdně. Ve třicátých letech naopak nabyla diferenciacie stanovisek ve vnitřní i zahraniční politice obou států takového stupně, že se jejich hospodářské vztahy staly prakticky přímo úměrným odrazem poměrů politických — odrazem, bezprostředně ovlivňovaným evropským seskupením sil, a zpětně na tyto politické poměry působícím směrem ke zdůrazňování a nikoli už pomíjení jejich divergencí a afinit.

Křivku československo-maďarských obchodně-politických styků určují podle mého názoru, v souvislosti s politickým a ekonomickým vývojem obou zemí, tyto uzlové periodizační body:

I. 1918—1920, od vzniku nových států do jejich definitivní politické konsolidace a podpisu Trianonské smlouvy;

II. 1921—1923, období poválečné krize do počátku konsolidace hospodářských poměrů v Maďarsku, etapa prvních zásadních mezistátních hospodářských jednání;

III. 1924—1927, etapa krystalizace obou ekonomik a jejich politických postojů i vzájemného poměru, období příprav řádné obchodní smlouvy;

IV. 1927—1930, doba platnosti první řádné obchodní smlouvy;

V. 1931—1936, celní válka, její řešení a dozrívání;

VI. 1936—1938, doba platnosti druhé řádné obchodní smlouvy.

Vztahy finanční a kapitálové probíhaly periodizačními drahami v pod-

statě obdobnými, zejména pokud jde o kontakty na státní úrovni. Podnikání soukromého velkokapitálu projevovalo určité samostatné tendence preferovat vlastní zájem, přesto se však ani ono nevymykalo z rámce celkových politických koncepcí vládnoucích vrstev obou zemí.

První období je charakterizováno víceméně živelnými kompenzačními kontakty v rámci poválečného politického napětí a desorganizace trhu. Přes formálně neurovnaný rámec a komplikované povolovací řízení byly objemem velice značné, obratem zboží převyšující několiknásobně průměr obrazu 30. let.

Silná kontinuita uherského trhu, pro první období příznačná, přetrvávala, postupně ovšem slábnouc, i v periodě další. V letech 1921—1923 antagonismus mezi vládnoucími kruhy obou států trval, jeho konkrétní podoba však již byla modifikována postupnou konzolidací politických poměrů v Evropě. Jednání o řádnou obchodní smlouvu, zahájená v roce 1921 se prodírala přes tradiční kompenzační předstupně spleť negativních politických vlivů restauračních pokusů v Maďarsku a zprostředkovaných, byť často mlhavých, účinků portoroské a především janovské konference. Rozhovory se zabývaly třemi okruhy problémů — aktivy a pasivy dědictví Rakousko-Uherska, základními obchodně-politickými ustanoveními a praktickými dohodami o výměně zboží a plateb. Finalizovat se podařilo pouze konkrétní, objemem dosti velké dohody o běžném obchodním styku, zatímco obecnější ustanovení zůstala ve stadiu návrhů, a dále některé otázky rozlukové. Řádná obchodní smlouva z října 1922 nebyla ratifikována a nevešla v platnost.

Realizace zahraniční půjčky pro Maďarsko v r. 1924, postupující stabilizace jeho měny a celého hospodářství, postupný přechod od povolovacího řízení k novým celním sazebníkům na obou stranách, konec platnosti obchodních klauzulí Trianonské smlouvy, vnitropolitické přesuny v ČSR výrazně ve prospěch agrárního kapitálu a všeobecná konjunktura, přerušena na čas mezikrizí — všechny tyto a mnohé další, podružnější prvky, splynuly v nutnost normalizovat čs.-maďarské obchodní styky, pokud nemělo dojít k jejich totální dezorganizaci a případně i přerušeni celní válkou. Po urputných jednáních byla 31. 5. 1927 podepsána řádná obchodní smlouva.⁴⁾ I když uzavřela úspěšně dlouholeté úsilí o normalizaci ekonomických styků, úsilí, vedené často z pozic úplně protilehlých, byla výrazem postupující výstavby vnitřních i zahraničních trhů obou zemí v jejich buržoazně nacionalistické podobě, charakterizované československým agrárním protekcionismem a maďarským průmyslovým ochranářstvím.

Čtvrtá fáze byla vystřídána celní válkou 1931—1936, po níž formální normalizace novou řádnou obchodní smlouvou z června 1936 vplynula s celou svou neduživou bezvýraznou podobou do dramatických politických událostí podzimu 1938.

HOSPODÁŘSKÉ STYKY ČESKOSLOVENSKA S MAĎARSKEM V PRVNÍCH POVÁLEČNÝCH LETECH 1918—1920

Důsledky a tradice předválečného vývoje byly širokou bází pro hospodářské soužití nových států, když zároveň rozrušení uříliš těsné symbiózy jim navíc poskytlo šanci zapojení do nového kontextu mezinárodní dělby práce. Reziduem pro budoucí ekonomické vztahy ČSR a Maďarska nejdůležitějším, i když dočasným, byla doplňující se hospodářská struktura obou zemí. Bezprostřední sousedství jim zůstalo nadále zachováno se všemi výhodami, jež pro ekonomiku mohlo přinášet. Bylo důležitou okolností při cenové kalkulaci dovozu a vývozu na obou stranách. Maďarsko zůstalo pro Československo důležitým tranzitním partnerem železničním a říčním a budapeštský kapitál se ani po válce nevzdal ambic koordinátora dovozu a vývozu do jihovýchodní Evropy. Pozici bývalé uherské metropole jako těžiště zalitavské ekonomiky nebylo možné zvrátit ze dne na den, když hospodářské vazby mezi východem a západem ČSR bylo po roce 1918 potřeba budovat od základů včetně dopravního spojení.

Všechna tato potenciální optima měla ve skutečnosti ovšem na další vývoj vliv podstatně omezený. Buržoazní a statkářské vrstvy v čele nástupnických států se snažily posílit svou moc a mezinárodní postavení hospodářskými prostředky a zahájily politiku ekonomického nacionalismu. Budovaly se celní bariéry, zaváděla se prohibitivní a restriktivní opatření a domácímu hospodářství se dostávalo usilovné podpory. V letech bezprostředně poválečných byla hospodářská situace v jednotlivých zemích ovlivněna momentální hospodářskou a finanční krizí, kterou v evropském hospodářství do budoucna plynule vystřídal trend k ochraně domácího průmyslu i některých průmyslových odvětví, i když byl tu a tam ovlivňován tendencemi k volnému obchodu.

Československé zakotvení v zájmové sféře francouzské velmocenské politiky, maďarská inklinace pod protektorská křídla britská a především, nade vším a za vším Trianonská smlouva ionizovaly politickou atmosféru mezi oběma státy. Československá politika se snažila oslabit hospodářské postavení Vídně a Budapešti ve střední a jihovýchodní Evropě a tak definitivně znemožnit, aby se stalo bází pro jakoukoli obnovu jejich někdejší politické moci. Maďarské vládnoucí vrstvy svou honbou za chimérami svatoštěpánské integrity sledovaly cíl přesně opačný, odpovídající vypjatému nacionalismu a fašizujícím tendencím režimu. Veškeré hospodářské vztahy, zejména obchodně-politická jednání, se tudíž v budoucnu realizovaly v bezpočtu komplikací, kontraverzí a prodlev, jež jim vydatně ubíraly na intenzitě a efektivnosti.

Dalekosáhlé politické změny, o nichž byla řeč v posledních částech předchozí kapitoly, se promítaly i do sféry hospodářské. Na základě trianonské mírové smlouvy zůstalo Maďarsku 32,2% dosavadního území a 42% obyvatelstva. Na maďarském území zbylo 49,2% továren, 50,9%

dělníků, 51,3 % pohonných zdrojů a 55 % hodnoty průmyslové výroby.²⁾ Ztráta Zakarpatské Ukrajiny a zvláště Slovenska byla přitom pro maďarské vládnoucí kruhy velmi citelná. Slovensko patřilo k nejbohatším částem Uher, bylo zdrojem surovin i levných pracovních sil. Jeho průmyslový rozvoj byl podporován vládou i budapeštskými hospodářskými kruhy. Průmysl na Slovensku, který byl v rukou především maďarského, německého a židovského kapitálu, se vydatně podílel na celkové výrobě Uherska, zvláště v těžbě a primárním zpracování surovin. R. 1913 bylo na Slovensku 17,3 % celkového počtu podniků v Uhrách, v nichž bylo zaměstnáno 20,7 % celkového počtu dělnictva.³⁾ Slovensko mělo zároveň nesporný význam tranzitní, a to jak pro uherský trh, tak pro celé území monarchie.⁴⁾

Trianonská smlouva nadiktovala Maďarsku těžké hospodářské podmínky v podobě reparací a parcelace státního majetku a uložila mu obchodně-politické závazky.⁵⁾ Maďarské zájmy na Slovensku a Zakarpatské Ukrajině nebyly postiženy pouze vymezením nových hranic. Československá buržoazie zároveň zahájila tzv. nostrifikační a repatriční akce, namířené proti účasti zahraničního kapitálu na československém hospodářství. Oslabily vliv maďarského kapitálu na Slovensku, kde jeho pozice přebírala zejména Živnobanka, Legiobanka a Agrární banka. Chceme-li alespoň stručně na tomto místě charakterizovat finanční a kapitálové vztahy mezi Československem a Maďarskem v meziválečném období,⁶⁾ dospějeme k závěru, že československé finanční a bankovní kruhy usilovaly o to, aby byly zpřetřhány svazky, které kdysi spojovaly Žalitzavsko a posléze Maďarsko s českými zeměmi — a zvláště se Slovenskem a Zakarpatskou Ukrajinou. Hlavním nástrojem této politiky byla nostrifikace kapitálu a repatriace státních, veřejných a soukromomajetkových cenných papírů. Československé hospodářské kruhy zároveň oslabovaly pozice maďarských peněžních a průmyslových podniků na Slovensku a Zakarpatské Ukrajině, které po přerušení přímého spojení s Budapeští nemohly trvale odolávat invazi českého kapitálu.

Stejnou tendenci lze sledovat i na kapitálové účasti československého hospodářství v Maďarsku. Zvláště Živnostenská banka a její koncernové podniky postupovaly v tomto duchu a ponechávaly si pouze takové účasti, které byly výhodné finaičně i takticky. Převážná část účasti dalších bank a průmyslových podniků byla udržována jako základna pro podporu obchodních styků anebo zůstaly při životě jen proto, že je nebylo možno včas výhodně likvidovat.

Také maďarská kapitálová účast na československém peněžnictví a průmyslu byla po válce značně oslabena a v dalších letech systematicky redukována. Repatriční akce ve třicátých letech pak završily tento proces, který v podstatě emancipoval československé a zvláště slovenské a karpátoukrajinské podniky od maďarského kapitálu, aby v nich ovšem převládl kapitál český.

V tomto vývoji, produkovaném antagonistickými vztahy a cíli vládnoucích tříd ČSR a Maďarska se vytvářely finanční a kapitálové vztahy mezi

oběma státy tak, jak odpovídalo především záměrům a zájmům buržoazie československé. Negativním důsledkem celého procesu bylo oslabování vzájemných hospodářských styků; ostatně účet za systematickou redukci kontaktů, která byla v rozporu s přirozenými zájmy československé i maďarské ekonomiky, zaplatili nakonec pracující obou zemí. Dalším opatřením, které postihlo maďarské zájmy, byla československá pozemková reforma. Byla zdrojem vleklých sporů mezi oběma zeměmi — dozrínaly teprve na přelomu 20. a 30. let.

Politické vztahy, vyličené v nástinu v předchozí kapitole, nepřispívaly k normalizaci hospodářských kontaktů. Navíc se v tomto období značně lišily obchodně-politické koncepce obou států. Maďarské vládnoucí kruhy byly v této sféře tradičně poměrně liberální — maďarská průmyslová velkoburžoazie později na vládní politiku ostře útočila a obviňovala ji, že nevyužila ani možností skýtaných Trianonskou smlouvou. Československo naproti tomu provádělo přísnou regulaci zahraničního obchodu prostřednictvím syndikátů a později Úřadu pro zahraniční obchod.⁷⁾

Přes tyto rozdílnosti koncepce byla první známá dohoda o výměně zboží mezi Československem a Maďarskem typickým příkladem kompenzačních smluv, jaké byly v těch letech uzavírány vládními orgány na obou stranách. Při úpadku a nejistotě měny, dopravy i politických poměrů bylo těžké hledat jiné východisko. Dohoda byla uzavřena 6. 10. 1919⁸⁾ mezi obchodním oddělením československé delegatury v Budapešti a maďarským ministerstvem financí. Týkala se výměny 880 000 kg surových koží za 4000 vagonů palivového dřeva. Kůže byly dodány ihned, zatímco dodávka dřeva byla splněna z malé části. Pražská vládní místa odmítla žádost, aby za nedodané dříví byl expedován cukr do slovenských průmyslových podniků, které patřily maďarským majitelům⁹⁾ s poukazem na to, že takových žádostí přibývá a velká průmyslová odvětví pak nejsou s to dostat suroviny. Dále argumentovala nemožností cenové kontroly při takových transakcích.

Snaha o bezprostřední kontrolu obchodních styků mezi Československem a Maďarskem nebyla motivována jen ekonomicky. Čs. vláda pokládala hospodářské styky za nástroj politického nátlaku, odmítla uvolnit vzájemnou obchodní spolupráci a poukazovala na československo-rakouská jednání, zahájená začátkem r. 1920,¹⁰⁾ jež se měla stát precedentem pro Maďarsko: „Ponecháváme si v rukou prostředek dávatí hospodářské koncese na podkladě a v mezích loyálnosti našich sousedů.“¹¹⁾

Koncem června r. 1290, po podpisu Trianonské smlouvy, navrhla československá vláda Maďarsku jednání o výměně zboží. Nabízela dříví, cukr, koks a žádala obilí, mouku, kukuřici, dobytek a tuk.¹²⁾ Maďarská místa sice nabídku uvítala, žádala však nejprve zrušení trvajících československého bojkotu.¹³⁾ Touto výměnou názorů se obchodněpolitické jednání r. 1920 skončilo.

Faktický vývoj obchodních styků se však od zásadních stanovisek i od opatrnického sondování půdy pro obchodně-politická jednání lišil. V. Schu-

ster, známý buržoazní národohospodář, dokonce tehdy tvrdil, že východní a jihovýchodní hranice Slovenska je prakticky otevřená.¹⁴⁾ Nasvědčoval by tomu zahraniční obchodní obrat mezi Československem a Maďarskem za rok 1920 — i při korektuře údajů, ovlivněných inflační vlnou, byl obrat zboží v r. 1920 několikanásobný ve srovnání s průměrným obratem ve 30. letech. (Viz připojené tabulky na konci práce.) Československý vývoz přitom značně převyšoval dovoz z Maďarska. Zdá se, že kontinuita uherského trhu hrála v těchto letech nemalou úlohu.

ZAHRANIČNÍ POLITIKA BETHLENOVA „STABILIZAČNÍHO OBDOBÍ“ 1921—1927

Znovuvybudování jisté mezinárodněpolitické prestiže Maďarska v průběhu dvacátých let bylo v neposlední řadě podmíněno kurzem Bethlenovy zahraniční politiky.¹⁵⁾ Byl do jisté míry pokračovatelem snah M. Károlyiho, usiluje jako on získat Maďarsku předválečnou rozlohu a význam cestou propagandy a dohod, aniž by oficiálně popřával místa agresivnímu revizionismu. Maďarská revizionistická propaganda se léty rozvinula ve složitý systém, který dotován obrovskými částkami ze státního rozpočtu neopomíjel jediné platformy, jediné příležitosti politické, hospodářské nebo kulturní, aby obracel světové veřejné mínění k budapeštským územním požadavkům. Vhodnost či nevhodnost příležitosti nebyla často kritériem rozhodujícím. Rejstřík prostředků sahal od diplomatických cest a přednáškových turné přes využívání mezinárodních styků maďarské šlechty, propagační centra po světě, prostředky moderní informace až k morální a finanční podpoře iredentistických hnutí v nástupnických státech. Za situace, kdy bylo Maďarsko pod kontrolou Dohody a hospodářsky pod dohledem Společnosti národů, byla propaganda nejúčinnější mírovou zbraní.

V prvních měsících svého úřadování zaujal Bethlen v zahraniční politice vyčkávací postavení. Izolacionismus a neskrývaná agresivita jeho předchůdců se neukázaly vhodnými metodami ani ve spojeneckých svazcích bilaterálních, natož pak v širším kontextu. Zvolil proto orientaci na dohodové mocnosti, z nich zvláště na Británii, vycházející z dřívějších styků části maďarské společnosti i ze sympatií maďarské aristokracie k anglickému typu společenského zřízení. Dalekosáhlá propaganda v Británii přinesla místo očekávaných okamžitých politických výsledků zatím aspoň oslabení averzí vůči Maďarům, vyvolaných předválečnou a válečnou politikou Uher a zvýšila zájem o investice anglického kapitálu v zemi. Britsko-maďarskému sblížení významně nahrálo i napětí mezi britskými a francouzskými zájmy ve střední a jihovýchodní Evropě. Perspektivní cíl maďarské politiky, rozrazit sevření, jímž zemi obklopovala Malá dohoda, mohl být britským kruhům jediné sympatický a nadále si vskutku pod-

porou politickou i finační udržovaly Maďarsko jako svého pěstce ve středoevropské šachovnici.

V rámci své koncepce vyvinul Bethlen neobyčejné úsilí, aby pro Maďarsko získal členství ve Společnosti národů.^{15a)} Tato organizace se mu ukazovala být způsobilou, aby se v jejím rámci vedl boj za „rovnoprávné zbrojení“ — čili znovuvyzbrojení, za zrušení některých bodů trianonské smlouvy a za zmírnění reparací, aby tu byla rozvířována otázka maďarských menšin a časem snad i dosaženo revize.

Dvojí neúspěch maďarské přihlášky v květnu 1920 a v září 1921 měl své kořeny především v odporu Malé dohody, která zvláště při druhém pokusu argumentovala neurovnaností vnitřních poměrů v Maďarsku, nebezpečím habsburské restaurace a nedefinitivností oficiálních vztahů této země k sousedním státům.¹⁶⁾

Následující rok přinesl vnitřní i zahraničněpolitické změny ve prospěch Maďarska. Došlo k pokusům o jednání s Československem o korekturu hranic (viz 1. kapitola). Československá ochota k retuším ztroskotala na podzim 1921 při mariánskolázeňských jednáních mezi Benešem a Telekim na maďarské neochotě předběžně zaručit mírové úmysly normalizací hospodářských styků (srv. níže), nicméně krok k jistému prolomení izolace tu byl učiněn. Maďarský poměr k Rakousku se nadějně upravil po Bethlenově jednání s rakouským kancléřem v lednu 1922.¹⁷⁾

V tomto roce se přihlásila se zvýšenou naléhavostí i otázka zahraniční půjčky. Po zkušenosti z janovské konference, kde se Bethlen pokusil zase jednou po tradičním nesnášenlivém způsobu vnést na pořad hospodářských jednání politické otázky revize a kde se setkal s tak soustředěným odporem Malé dohody a Polska (ekonomické aspekty problému viz níže), že neuspěl ani v podružné otázce přednostních cel, byl utvrzen co do správnosti svého původního kurzu.¹⁸⁾ Podal tedy žádost o přijetí do SN potřetí. Malá dohoda zachovávala stanovisko nadále velmi rezervované, přijetí Maďarska však nakonec nebránila a tak se stalo 18. září 1922 skutečností.

Členství ve Společnosti národů přineslo cenné zisky i v řešení reparačních otázek a příklon zahraničního zájmu. Nakonec i Malé dohodě bylo přijatelnější Maďarsko, smířující se s vítězi války a vstupující do organizace jimi inspirované, než příklonivší se snad ke státům poraženým, žádajícím revizi, zejména k Německu.

Přes indiferentní poměr k výmarské republice jeden z německých zahraničněpolitických kroků maďarskou oficiální politikou významně inspiroval — Rapallo. Tento precedens spolu s vážnými interesy hospodářskými vedl Bethlena k tomu, aby překonal ideologické averze a pokusil se posílit své postavení vůči Dohodě tím, že by uzavřel spojeneckou smlouvu se SSSR, státem, který neuznal Trianon. Předběžné rozhovory o normalizaci vztahů vedl ministr zahraničí Bánffy s Čičerinem ještě na ženevské konferenci v r. 1922, konkrétní akce se však daly do pohybu až v květnu 1924. Na berlínské schůzce 26. 8.—12. 9. 1924 byl po složitých jednáních, při

nichž SSSR projevil zásadní pevnost vůči přemrštěným maďarským požadavkům, dohodnut koncept smlouvy. K ratifikaci mělo dojít v prosinci téhož roku, zatím však nepříznivě zasáhla změna politické konstelace ve Velké Británii. Nová konzervativní vláda tam zahájila ostře protisovětský kurs. Při závislosti maďarské politiky právě na této velmoci se Bethlen ratifikace neodvážil a žádal o odklad do dubna 1925. Když se snažil posunout i toto datum, partner souhlasil jen s podmínkou zkrácení obchodních lhůt a smlouva tak nakonec ke škodě maďarských zájmů nejen obchodních byla stažena z pořadu dne.¹⁹⁾

Rok 1925 znamenal úspěch maďarských snah o zmírnění vojenské kontroly, když tyto snahy výhodně zapadly do britských plánů na omezení vlivu Francie a proti SSSR. Státy Malé dohody, předvídajíce změny, jež na tomto poli mohly nastat, uzavřely už v září 1924 nový, velmi těsný svazek, jímž doufaly Maďarsko udržet v šachu. Z vojenské kontroly byly skutečně do značné míry vymanévrovány, když místo komise vyslanecké rady zaujela komise Společnost národů s právem kontroly od případu k případu. Tajná remilitarizace Maďarska se už nemusela odbývat pod takovým množstvím různých záminek jako dříve a rovněž nebezpečí, že by se provalily obligátní aféry s pašováním zbraní už nebylo tak akutní, i když nezmizelo docela. Podnětem k pokusu o úplné odstranění vojenské kontroly bylo pro Bethlena Locarno, jinak v šovinistických maďarských kruzích přijímané s bouří záští vůči Německu, jež jakoby zradilo a pochovalo maďarské naděje na revizi.²⁰⁾ Bethlen naopak z této smlouvy vyvodil mnohá poučení a pokusil se například — podporován oficiálními projevy Horthyho, narušit Malou dohodu sblížením s Jugoslávií, jíž dokonce nabídl přátelskou smlouvu, vida jugoslávskou iniciativu k normalizaci vztahů.

Nyní se pokusím ukázat, jak s tímto průběhem zahraniční politiky korespondoval vývoj obchodně politických vztahů s Československem.

OBCHODNĚ POLITICKÉ A FINANČNÍ VZTAHY MEZI ČSR A MAĎARSKEM 1921—1923

Antagonismus mezi vládnoucími kruhy obou států trval nadále, leč jeho konkrétní podoba byla modifikována postupnou konsolidací politických poměrů v Evropě. Hospodářská situace i momentální stav ekonomiky obou zemí, velké poválečné potíže, způsobené krizí i nepřekonanými důsledky války však nutily vlády obou zemí, aby se pokusily řešit vlastní hospodářské problémy usnadněním vzájemných styků. Československá politika byla krajně nedůvěřivá k plánům a pokusům řešit hospodářské potíže nástupnických států nějakou ekonomickou federací. Tyto koncepce, preferované zejména ve Velké Británii a USA, pokládala za pokus obnovit hospodářskou a tím i politickou převahu Vídně a Budapešti ve střední Evropě. Důrazně se snažila o to, aby se neprosadily a preferovala bila-

terální jednání, jež by postupně řešilo naléhavé hospodářské otázky a zároveň umožňovalo tlačit partnera k akceptování podmínek Trianonské smlouvy.

Partnerem byla od dubna 1921 vláda hraběte Bethlena, jejíž nástup byl doprovázen značným zesílením vlivu velkostatkářů a velkokapitalistů na politiku státu. Prvořadým cílem tohoto nového mocenského seskupení byla konsolidace země, doprovázená zároveň cílevědomou snahou o ochranu domácího průmyslu před zahraniční konkurencí. Vláda se přitom snažila čelit pokusům dohodových a zejména malodohodových států o využití ekonomických potíží Maďarska k vynucování politických ústupků. Podporovala mj. proto i hesla hospodářské federace středoevropských států, neboť se domnívala, že touto cestou by bylo možné udržet část hospodářských pozic a připravit půdu pro revizi Trianonské smlouvy.

Obchodně politická jednání mezi ČSR a Maďarskem byla poznamenána těmito výchozími stanovisky a bezprostředně souvisela s politickou situací a politickými záměry obou stran. Základna pro jednání mezi oběma vládami se vytvořila již při březnových rozhovorech v Brucku. Maďarská delegace zpočátku kladla územní požadavky, ale po pohrůžce, že Maďarsko bude vystaveno kolektivní blokádě, ustoupila a projevila ochotu k věčnému jednání. Bylo dohodnuto, že pro ekonomickou oblast budou vytvořeny 4 komise — právní, finanční, dopravní a hospodářská, které projednají veškeré otázky spojené se styky mezi oběma státy.²¹⁾

V průběhu června byla zahájena zasedání komisí v Praze a Budapešti. Hned od počátku se projevíly záměry obou stran v komisi hospodářské. Maďaři počítali s tím, že pozice československé delegace nebude silná vzhledem k tomu, že průmysl ČSR přesahuje svou kapacitou domácí trh a že dosud nenašel nová odbytiště ani na Západě, ani v Rusku. „Vzhledem k závislosti čs. průmyslu na našich dodávkách a k naší nezávislosti na dodávkách československých budeme mít výbornou pozici při jednání“ — napsalo maďarské zastupitelství v Praze 5. 3. 1921.²²⁾ Maďarská delegace proto v červnu 1921 navrhovala jednat o obchodně politických otázkách a doporučovala projednat použití preferenčních cel. Československá strana naproti tomu dávala přednost jednání o praktických záležitostech spojených s výměnou zboží, aby tak využila výhod trianonských ustanovení a vyhnula se ústupkům nezbytným při rámcových obchodně politických jednáních.²³⁾ Další průběh rozhovorů příznivě ovlivnila schůzka ministra Beneše s maďarskými ministry v Mariánských Lázních. Projednávaly se na ní i otázky, jež byly předmětem jednání v komisích.²⁴⁾ Výsledkem jednání hospodářské komise byla konkrétní dohoda o výměně zboží z 2. 7. 1921²⁵⁾ s obchodně politickou doložkou, podle níž obě strany usnadní vývoz zboží, na které se zatím vztahoval povolovací režim a nebudou omezovat vývoz železné rudy. Platnost stanovená do konce srpna 1921 byla 25. 8. 1921 prodloužena do konce běžného roku.²⁶⁾

Jednání o obchodní smlouvě se omezila na projednávání maďarského návrhu. Dopravní komise se zabývala zvláště železničním provozem, sty-

lizovala příslušné části obchodní smlouvy a speciální dopravní dohodu, jež měla být její součástí, probírala praktické otázky železničního, poštovního a podunajského styku a veterinární otázky — dohodu, jež by byla rovněž zahrnuta do obchodní smlouvy.²⁷⁾

Tyto kontakty řešily praktické naléhavé otázky a zároveň začaly vytvářet obchodně politickou bázi soužití obou sousedních států. Vzhledem k novému zahraničněpolitickému konfliktu, vyvolanému druhým restauračním pokusem v Maďarsku, se v roce 1921 již dále nepokročilo, když se mimoto připravovala důležitá mezinárodní jednání, od nichž maďarská vláda očekávala podporu mimo jiné i v oblasti hospodářské.

V listopadu 1921 se odbyvala konference nástupnických států v italské Portorose (Portorož), svolaná z podnětu rakouských zástupců v reparační komisi, resp. jejich prohlášení, že bez mezinárodní pomoci se rakouské hospodářství zhroutí. Vlastním iniciátorem schůzky byl nakonec americký delegát. Američané, podobně jako Angličané vycházeli z předpokladu, že rozpad Rakousko-Uherska byl závažnou chybou a že cestou k odstranění jejích následků je vytvoření středoevropské hospodářské federace. Maďarsko si od portorské konference slibovalo uvolnění hospodářských styků mezi nástupnickými státy a obnovu předválečné pozice svého hospodářství; představitelé českoslovenští doufali, že konference pomůže zlepšit memomentální krizovou situaci čs. ekonomiky, prohlašující ale zároveň, že politická a hospodářská suverenita nástupnických států nesmí být ohrožena. Pro toto stanovisko získali i své malodohodové spojence. Za takové situace byly vyhlídky na reálný výsledek setkání takřka nulové. Závěrečné dokumenty obsahovaly řadu dohod a doporučení zrušit zákazy a omezení u dovozu a vývozu zboží, zakázat prohibiční cla a jednat o obchodních smlouvách založených na principu „svobody obchodu“. Žádná z účastnických stran je neratifikovala.²⁸⁾

Ožily znovu v souvislosti s janovskou konferencí v dubnu a květnu 1922. Základní problém konference se týkal vztahu kapitalistických států k Sovětskému svazu, zpráva západních expertů, která byla pro konferenci připravena, se však zároveň týkala celkové hospodářské rekonstrukce Evropy. Pro její obnovu měla být mj. realizována i portorská doporučení. Bylo zřejmé, že západní mocnosti se své představy o hospodářské konfederaci nástupnických států dosud nevzdaly.

Československo spolu se svými malodohodovými spojenci a Polskem spatřovalo v těchto návrzích velké nebezpečí a zorganizovalo společný postup v hospodářských komisích konference. Na schůzi hospodářské subkomise zástupce Jugoslávie jménem ostatních malodohodových států a Polska vyslovil námitky proti vytvoření zvláštní subkomise k otázkám portorské konference.²⁹⁾ Na schůzi subkomise železniční československý delegát jménem Malé dohody a Polska zdůraznil význam bilaterálních smluv středoevropských zemí uzavřených před konferencí v Portorose.³⁰⁾

Tato taktika měla úspěch. V usnesení hospodářské komise byly portorské dokumenty zmíněny pouze jako příklad a nikoli jako závazek pro

zúčastněné státy. Také u dovozního a vývozního režimu byla přijata úprava, která brala na vědomí mimořádnou situaci a dopručovala postupně uvolňování obchodních bariér. Vcelku se usnesení hospodářské konference omezilo zase na nezávazná doporučení a přání.³¹⁾ Tímto vývojem situace byli zřejmě maďarští delegáti přivedeni k závěru, že není jiného východiska než pokračovat v bilaterálním jednání. Při schůzce československého a maďarského ministra zahraničních věcí Beneše a Bánffyho bylo dohodnuto, že hospodářské jednání, zahájené v roce 1921 bude pokračovat koncem května 1922. Na podzim téhož roku měly zasedat příslušné komise.³²⁾

Jednání byla obnovena až na podzim 1922. Situace se mezitím značně změnila — maďarská vláda, především pod vlivem velkopřůmyslu, zahájila totiž ostrý protekcionistický kurs, jehož účinky se v Československu záhy projeví. Četná československá odvětví si stěžovala na vysoká cla, ztěžující odbyt na maďarském trhu. Průmysl dřevařský, železářský, cihelný, pivovary, parfumerie a mydlárny konstatovaly, že nejsou schopny konkurence a žádaly stanovení kontingentů a snížení cel.³³⁾

Situaci dále komplikovala rozdílná devizová politika. Československé finančnictví pod vedením ministra A. Rašína provádělo deflační politiku, která zvedala kurs Kč, ale ztěžovala odbyt československého zboží. Maďarská vláda prováděla politiku inflační, jež zvýhodňovala dlužníky a odbyt maďarského tovaru a labilita maďarské měny obchodní situaci komplikovala pokud možno ještě více.

Zástupci ČSR a Maďarska se znovu sešli 17. 10. 1922 ve čtyřech komisích a výsledkem jejich činnosti byla především řádná obchodní smlouva, opřená o princip nejvyšších výhod.³⁴⁾ Kromě obchodní smlouvy byla dohodnuta celá řada dalších konvencí: platební dohoda, nostrifikační smlouva, dohoda o úlevách v pohraničním styku, úmluva o vzájemné podpoře při vylčování zboží a úmluva veterinární.³⁵⁾ Tato fáze obchodně politického jednání byla na první pohled velmi slibná, je ovšem nutno podotknout, že obchodní smlouva nebyla ratifikována a připojené dohody byly aktivovány teprve postupně.

Další fáze se měla zabývat výměnou zboží v dané situaci, ovlivněné stále platným povolovacím systémem na obou stranách a potížemi při úhradách dodávek zboží. Rozhovory o těchto otázkách byly vedeny v březnu 1923 a vzešel z nich 10. 3. 1923 protokol o řešení tzv. prudencií, vzniklých z dodávek zboží.³⁶⁾ Tato dohoda měla především řešit úhradu značného obchodního aktiva, které vzniklo převahou vývozu československého zboží do Maďarska nad dovozem maďarského zboží do Československa. Znehodnocení maďarské měny vedlo k tomu, že maďarská devizová centrála fakticky zavedla clearingový systém v podobě tzv. Sperrkonta. Maďarští dlužníci skládali na toto konto částky za československé zboží a maďarská devizová centrála poskytovala na převod těchto částek valuty v míře omezené a se značným zpožděním. Prudencií dohoda umožňovala vývoz cenných papírů, aniž maďarští vývozci museli za tyto papíry

odvádět exportní valutu. Z fondu Sperrkonta mohli navíc českoslovenští věřitelé provádět uvnitř Maďarska platy za zboží a nakupovat cenné papíry.

Nezveřejněná prudenční dohoda byla v podstatě forma výkupu cenných papírů na majetek, ležící na území Československa, zvláště na Slovensku a Zakarpatské Ukrajině. Vzhledem k silně znehodnocené uherské koruně byla výhodná pro československé kapitalisty a zvláště pro české banky, které i tímto způsobem pronikaly do východních oblastí republiky. Použitý archivní materiál zatím neukázal, jakými motivy byly maďarské vládnoucí kruhy k tomuto postupu vedeny. Lze předpokládat, že po Trianonu a Janově resignovaly na bezprostřední návrat „horní země“ k maďarskému území, kromě toho se patrně obávaly nostrifikační akce prováděné československou vládou, a navíc snad neměly důvěru, že jejich finanční nároky budou náležitým způsobem plněny.

V červenci 1923 přišlo na pořad dědictví Rakouska-Uherska. Již v mírové smlouvě bylo velmi podrobně stanoveno, jakým způsobem se má postupovat při řešení otázek, jež souvisely s novým rozdělením území. V jejím duchu byla 13. 7. 1923 uzavřena řada dohod: dohoda o vydání depozit a způsobu úhrady závazků z cenných papírů a jejich kuponů, dohoda o soupisu vzájemných pohledávek a závazků, vzniklých ve starých rakouských a uherských korunách, dohoda o vzájemném nakládání se soukromými pojišťovnami a o finanční úpravě starých pojišťovacích smluv na život. Kromě toho byla uzavřena dohoda o zdanění a o zamezení dvojího zdanění v oblasti přímých daní.³⁷⁾

Poslední fází obchodně politických jednání byla r. 1923 listopadová jednání v Budapešti. V protokolu z 21. 11. 1923 se uvádějí předpoklady pro uvedení obchodní smlouvy v platnost. Československá delegace žádala dohodu o výměně zboží a dohodu o odstranění potíží při přidělování deviz na vyvážené zboží. Maďarská delegace souhlasila s aktuálností dohody o výměně tovaru, ale zdůraznila přitom, že dovozní omezení mohou být odbourávána postupně a že nelze snížit cla před vydáním nového celního tarifu. Další diskuse se týkaly devizových otázek. Českoslovenští zástupci žádali ulehčení platů za dodané zboží. Maďarská strana slíbila, že československým vývozcům vyjde vstříc a že je nebude diskriminovat. Dne 22. 11. 1923 byl podepsán protokol o aktivování příloh k obchodní smlouvě, upravující pohraniční styk, 23. 11. pak byl podepsán celý protokol, ze kterého vyplývá, že podstatou setkání byla výměna názorů na základní obchodně politické otázky i na konkrétní problémy spojené s výměnou zboží.³⁸⁾

Z uvedeného přehledu vyplývá, že obsahem československo-maďarských obchodních rozhovorů v letech 1921—1923 byly tři základní okruhy problémů: dědictví Rakousko-Uherska, základní obchodně politická ustanovení a praktické dohody o výměně zboží a platech. Postupovaly zdlouhavě a s velkými potížemi. Podařilo se finalizovat pouze konkrétní dohody o běžném obchodním styku, zatímco obecnější obchodní ustanovení zů-

stala ve stavu návrhů. Vedly k tomu důvody politické i hospodářské. Trvající politický antagonismus ubíral rozhovorům na věcnosti, československé vládní kruhy s podpisem obchodní smlouvy navíc nespíchaly, neboť mírová smlouva vážala partnera klausulí nrecipročních nejvyšších výhod pro dohodové a spřátelené státy. Tato výhoda se ovšem už ukázala iluzorní. Maďarská vláda nejen, že nezaváděla úlevy, nýbrž právě naopak značně ztěžovala vývoz do Maďarska. Tyto nesnáze dostoupily v období, o němž je právě řeč, takové výše, že některá československá odvětví, zvláště textilní průmysl, začala raději budovat na maďarském území filiálky. O celně tarifních smlouvách a dohodách zatím nemělo smysl uvažovat a jednat v důsledku labilitu maďarské měny a pro nedořešený konflikt, který v této oblasti probíhal mezi maďarskými průmyslovými a zemědělskými kruhy. Zbýval okruh otázek spjatých s dědictvím rakousko-uherského hospodářství a s konkrétní praxí ekonomických styků. V této oblasti bylo nutné dospět k efektivním dohodám, protože hospodářský život kladl naléhavé požadavky, jež bylo třeba operativně řešit.

Vlastní obchodní styky mezi československým a maďarským hospodářstvím měly totiž jistý předstih před obchodně politickým jednáním. Z tabulek na konci připojených vyplývá, že s výjimkou roku 1923, nepříznivého pro československý zahraniční obchod vůbec, výměna zboží rostla. Československý vývoz výrazně překračoval dovoz z Maďarska. Tato skutečnost vyvolávala značné potíže, poněvadž úhrada československého aktivního salda byla ztížena maďarským nedostatkem valut. Příčinou této disproporce bylo, zdá se, preferování dovozu zemědělských výrobků do Československa z malodohodových zemí a ostatních států jihovýchodní Evropy. Struktura československého dovozu z Maďarska, vypočtená na základě údajů z r. 1924, svědčí o tom, že dominující položkou byly zemědělské výrobky, a to obilí (zvláště pšenice, kukuřice a krmiva), dobytek a živočišné výrobky. Dále se dovážely zejména textilní suroviny (konopí, semena lnu a konopí, surové hedvábí, hedvábná příze). Poměrně malou část dovozu tvořily hotové výrobky kovodělné (stroje, přístroje, elektrotechnické výrobky a aparatury, železniční zařízení) a chemické výrobky (barvy, laky, oleje, léky atd.). Československé hospodářství vyváželo především textil, dále suroviny (nerosty, chemické látky, klovatiny), paliva (uhlí, dříví), kovodělné výrobky (železné zboží, stroje, přístroje a součástky). Důležitá část maďarského vývozu směřovala na Slovensko a Podkarpatskou Rus a byla určena pro mlýny a podniky, které byly zařízení ještě uherským průmyslem, pro železnice a lesní průmysl atd. Nadále se v této struktuře plně projevovala kontinuita uherského trhu.³⁹⁾

Zásadnější obchodně politické otázky byly v té době odsunuty do pozadí patrně napětím kolem sjednávání mezinárodní půjčky k sanaci maďarského hospodářství. Návrh na ni byl podán v květnu 1923 britskou delegací v maďarské sekci reparační komise. Tento návrh vyvolal ostrý odpor, neboť malodohodové státy, především Rumunsko a Jugoslávie žádaly, aby půjčka byla určena k placení reparací. Francie se postavila v pod-

statě na jejich stanovisko. Malodohodové státy navíc žádaly, aby Maďarsko poskytlo i politické záruky, tj. odzbrojení, zastavení iredentistické propagandy, pohraničních incidentů atd. Britská vláda s těmito podmínkami nesouhlasila a vyvíjela silný nátlak na Československo s pohrůzkou, že zastaví jednání o půjčku pro ČSR.⁴⁰⁾

Na sinajské schůzce malodohodových ministrů zahraničních věcí v červenci 1923 se Ed. Benešovi podařilo přesvědčit partnery, že podmínky pro poskytnutí půjčky je potřeba zmírnit. Británie však ani s takovými ústupky nebyla srozuměna a v Maďarsku se aktivizovaly agresivní nacionalistické hlasy. V září 1923 se setkal Beneš s premiérem Bethlenem v Ženevě. Ve věci maďarské půjčky bylo dosaženo dalšího kompromisu a zároveň byly dohodnuty příští debaty, jež by byly měly urovnat politické vztahy mezi oběma státy a vytvořit podmínky pro rozvoj hospodářských styků. E. Beneš ve svém expoze ze 30. 10. 1923 zdůraznil, že Československo je pro hospodářskou spolupráci a pro slušný a korektní vzájemný sousedský vztah. Zmínil se i o dalších maďarsko-československých jednáních, která však — jak už bylo řečeno — příliš nepokročila. Podle Benešovy představy měl být jejich úspěšný závěr součástí — a tedy i předpokladem — pro budoucí československý souhlas s mezinárodní půjčkou pro Maďarsko.

ČS. - MAĎARSKÉ HOSPODÁŘSKÉ KONTAKTY OD R. 1924 DO KVĚTNA 1927 — PŘÍPRAVY A FINALIZACE ŘÁDNÉ OBCHODNÍ SMLOUVY

Do podpisu obchodní a celně tarifní smlouvy mezi oběma státy byly ekonomické styky určovány novými mezinárodněpolitickými i vnitřními podmínkami rozvoje.⁴¹⁾ Záměry Ed. Beneše, který usiloval o to, aby mezinárodní půjčka pro Maďarsko byla spojena s politickými podmínkami a aby se stala předpokladem pro ukončení hospodářských jednání mezi oběma státy, se neuskutečnily. Finalizaci půjčky na jaře 1924 prosadila Velká Británie, která převzala více než polovinu její kvóty.⁴²⁾ Za pomoci této půjčky byla provedena stabilizace maďarské měny, jež měla závažné důsledky i pro hospodářské vztahy s ČSR.

Od r. 1924 totiž byl v Maďarsku zaváděn nový celní sazebník, jehož důchody byly plánovány jako důležitá součást sanačního rozpočtu. Charakter sazebníku byl výsledkem kompromisu mezi maďarským průmyslem a zemědělstvím. Chránil jejich zájmy značnou měrou, tarifní sazby zatěžovaly dovážené průmyslové zboží průměrně 30 %, spotřební výrobky v průměru o 50 %, dovoz strojů a zařízení 10—15 %. Dovoz surovin a polotovarů byl prakticky volný. Celní sazebník měl přitom vysloveně negociační povahu, dal maďarské obchodní politice do rukou silnou zbraň. Sazebník nebyl zaváděn najednou, nýbrž postupně, při současné likvidaci povolovacího a devizového řízení.

Dalším důležitým faktorem bilaterálních obchodních vztahů byla limitovaná platnost článků 200—203 Trianonské smlouvy. Pouze do r. 1924 bylo Maďarsko povinno nerekiproční klausulí nejvyšších výhod a od r. 1926 ji nemuselo poskytovat dohodovým a spřáteleným státům už ani na základě vzájemnosti. Postupná likvidace restriktivních opatření na obou stranách zvyšovala význam celně tarifní politiky. Bylo zřejmé, že bude třeba upravit vzájemné vztahy na základě obchodních a celně tarifních smluv. Vlády obou států si tuto nutnost uvědomovaly. Maďarsko bylo připraveno zavedením nového celního sazebníku, na jehož podkladě zahájilo rozhovory s řadou států. Československá obchodní politika, regulovaná až do poloviny dvacátých let povolovacím systémem, jej postupně opouštěla ve prospěch celního sazebníku silně ochranné povahy zatím zejména u průmyslových výrobků. Československé agrární kruhy poukazyvaly na nedostatečnou ochranu zájmů zemědělské výroby a velmi důrazně — zvláště po politickém vítězství v listopadových volbách 1925 — prosazovaly zavedení pevných agrárních cel. Tímto způsobem byly roztaveny síly pro rozhodující střetnutí, jehož mezní termín byl stanoven: do poloviny roku 1926 bylo buď třeba dospět k dohodě anebo zahájit celní válku.

Příprava maďarského celního sazebníku byla zahájena již na jaře 1924. Maďarská obchodní politika zamýšlela — zároveň se zaváděním cel — rušit povolovací systém pro jednotlivé druhy zboží za předpokladu, že tak budou činit i jeho partneři. Koncem května se s tímto návrhem obrátili představitelé maďarského ministerstva obchodu do Československa. Navrhovali tento postup: Československo mělo zrušit povolovací systém na mouku a potraviny, nápoje a některé speciální průmyslové výrobky. Maďarsko naproti tomu nabízelo zrušení povolovacího systému na textil, kožené výrobky, klobouky, auta, stroje a případně pivo.⁴³⁾ Tento návrh nebyl pro československé partnery přijatelný, protože otázka zemědělských cel byla zatím ve stadiu úvah. V červenci 1924 si představitelé obou stran vyměnili stanoviska. Maďarsko předložilo návrh na vzájemné postupné uvolňování dovozu, československá strana se k ničemu nezavazovala, neboť vláda zatím nezaujala postoj.⁴⁴⁾ Koncem července prošla lhůta nerekiproční povinnosti nejvyšších výhod, do r. 1926 trvala ještě povinnost vzájemnosti v tomto směru. Oficiální dohoda o tomto režimu uzavřena nebyla, bezsmluvní stav však také nenastal; zdá se, že se pokračovalo v dosavadní praxi, která byla umožňována pokračující aplikací povolovacího řízení na obou stranách. Maďarský celní tarif byl uveden v platnost 1. 1. 1925 a zároveň byl změněn povolovací režim.⁴⁵⁾

V každém případě bylo zřejmé, že k definitivnímu jednání nelze přistoupit před úpravou agrárních cel. Představitelé čs. agrárníků toto stanovisko hájili velmi důrazně. Zemědělská rada (český odbor) sdělila koncem roku 1924 ministerstvu zahraničních věcí, že je třeba ochránit československé zemědělství před maďarskou konkurencí, která se opírá o extenzivní charakter výroby, celní ochranářství, zaostalé sociální poměry

a dumpingový vývoz.⁴⁶⁾ Důrazně přitom varovala před obchodní smlouvou s Maďarskem i s ostatními státy, dokud se otázka cel nevyřeší.

První etapa agrárního ochránářství vešla v život v r. 1925. Dne 4. 6. 1925 byla přijata dvě závažná opatření. Především byla zavedena tzv. klouzavá cla na obilí a sádlo, odstupňovaná ve třech sazbách pro obilí a výrobky z něho a ve dvou sazbách pro sádlo, jakmile cena výrobku klesne pod hranici, stanovenou pro bezcelní dovoz.⁴⁷⁾ Zároveň bylo vydáno vládní nařízení o zavedení daně z obratu na dovoz obilí, luštěnin, mouky a mlýnských výrobků a jatečného dobytka.⁴⁸⁾ Daň z obratu byla důležitou součástí ochránářského systému, umožňovala totiž regulovat sazby na dovoz výrobků a přitom — netvoříc součást celního sazebníku — se po formální stránce nemohla stát předmětem jednání s ostatními státy.

Ale ani tato opatření agrárníky neuspokojila. Koncem prosince 1925 napsalo ministerstvo zemědělství ministerstvu zahraničních věcí ČSR, že nesouhlasí s tím, aby byla s Maďarskem dojednána obchodní smlouva na základě doložky nejvyšších výhod a výslovně zdůraznilo, že se v souvislosti s obchodně politickým jednáním s Maďarskem počítá s nahrazením pohyblivých cel pevnými sazbami.⁴⁹⁾ Volební úspěchy a reorganizace vlády agrárním kruhům umožnily tyto záměry prosadit.

Obchodně politický zápas, vskutku dramatický, vstupoval do rozhodujícího stádia. Pozice československé strany v něm nebyla nejvýhodnější. Maďarsko pilně jednalo o obchodně politických dohodách na základě svého nového celního sazebníku s Rakouskem, Itálií, Polskem a Francií; otázky, přicházející v úvahu pro jednání s ČSR ponechávali však jeho představiteli otevřené. Československo nikterak nemohlo počítat s tím, že by snad sklidilo výhody, jichž dosáhly jiné státy, vykoupivše je svými ústupky.

Mezitím byla 26. 6. 1926 v ČSR schválena vládní předloha zákona, zavádějící minimální cla pro obilniny (pšenice, žito, ječmen, oves), mouku, dobytek (volí, býci, krávy, telata, vepři), máslo a vepřové sádlo.⁵⁰⁾ Zákon dával vládě možnost snížit cla v případě nouze. Kromě toho byl povolen bezcelný dovoz kukuřice k výrobě škrobů a derivátů. Je třeba dodat, že další součástí agrární politiky bylo vládní nařízení o dovozních listinách na obilí, luštěniny a rýži z 16. 9. 1926. Dovozní listiny umožňovaly bezcelní dovoz zemědělských výrobků ze zemí, do kterých bylo možno vyvážet některé agrární produkty československé (pšenice, žito, oves, boby, hrách, čočka, vikev, mouka a mlýnské výrobky).⁵¹⁾ Protože maďarská zemědělská cla do značné míry znemožňovala jakýkoli dovoz zemědělských výrobků z ciziny, bylo zřejmé, že toto opatření — opět interní povahy jako u obratové daně — je pro Maďarsko, ale i pro ostatní agrární státy jihovýchodní Evropy, vysloveně nevýhodné.

Maďarská vláda se pokusila znemožnit schválení předlohy o minimalizovaných clech na zemědělské výrobky v jeho původní podobě. Maďarský premiér Bethlen poslal 10. 6. 1926 Ed. Benešovi dopis, ve kterém mu sdělil, že připravovaná cla jsou prohibitivní a že v případě jejich schvá-

lení „... toute base réelle serait enlevé à la conclusion d'un traité douanier entre nos deux pays“.⁵²⁾ V Praze zakročil maďarský vyslanec. Prohlásil, že pokud by byl zákon přijat v nezměněné podobě, znemožní to dohodu a povede k celní válce.⁵³⁾ Pokusem zastrašit partnera byla kampaň v Británii, kde Maďaři přesvědčovali patřičná místa, že by to měl být britský obchod, kdo zaujme pozici, již ČSR po zavedení minimalizovaných cel ztratí. Maďarští exportéři doma útočili na vládu a žádali odvetná opatření.

Československá strana naopak dala najevo, že právě po schválení celního zákona je připravena k jednání. Ed. Beneš napsal 3. 7. 1926 hraběti Bethlenovi, že zákon nebylo možné ovlivnit, ale že stanovená cla nejsou prohibitivní a že československá vláda je ochotna jednat.⁵⁴⁾ Maďarskému vyslanci v Praze bylo sděleno, že československá zemědělská cla jsou podstatně nižší než maďarská cla textilní a že jejich účinek mohou prozkoumat experti při obchodně politickém jednání. Na důkaz dobré vůle bylo vyclívání maďarských výrobků podle zákona 109/1926 odsunuto o 1 měsíc.⁵⁵⁾ Vzhledem k tomu, že dosavadní režim končil v srpnu 1926, československá vláda navrhla, aby byla nejdříve provedena provizorní úprava hospodářských vztahů a pak teprve aby se přistoupilo k jednání o řádné obchodní a tarifní smlouvě.

Věcný a korektní tón argumentace zakrýval podstatu československé odpovědi — jsme připraveni. soubor může začít. Zároveň se totiž vypracovávala argumentace k obhájení agrárních cel. J. Friedman při rozhovoru s maďarským vyslanectvím poukazyval na to, že Československo musí ročně dovážet 30—40 tisíc vagonů obilí a že si nemůže dovolit cla, která by tento dovoz znemožnila a vystavila tak obyvatelstvo nebezpečí hladu.⁵⁶⁾ Zemědělská rada ve svém memorandu, zaslaném ministerstvu zahraničních věcí uvedla, že zavedená cla činí asi 1/4 ceny dováženého zboží a že jejich úroveň je podstatně nižší než úroveň cel průmyslových. Zdůraznila, že maďarská zemědělská cla jsou podstatně vyšší u obilí a přímo horentní u tuků, másla, sádla a margarínů. Na závěr bylo řečeno, že československá zemědělská cla jsou nejnižší ve střední Evropě.⁵⁷⁾ Tato argumentace měla ovšem charakter spíše propagandistický než věcný. Celní ochrana státu, jehož hospodářství není v některém odvětví soběstačné, nemůže být stejná, jako celní ochrana státu, schopného v daném odvětví krýt nejen potřeby vnitřního trhu, nýbrž i vývozu. Podstata věci, jak se ozřejmí ještě dále, ostatně nespočívala v minimalizovaných clech, nýbrž ve vnitrostátních opatřeních (obratová daň, dovozní listy, povolovací a kontingentační řízení), zvyšujících celní bariéru.

Během výměny názorů ubíhal čas a blížilo se datum, po němž měla přestat platit trianonská obchodně politická ustanovení. Narychlo uzavřená prozatímní dohoda z 28. 8. 1926⁵⁸⁾ zabránila bezesmluvnímu stavu. Oba státy si na jejím základě poskytovaly nejvyšší výhody a Československo se zavázalo, že dovoz zboží z Maďarska, pokud spadá do sféry povolovacího systému, bude prováděn loyálně.

Dohoda z 26. 8. 1926 nebyla provizorní jen svým názvem a dobou platnosti do konce r. 1926. Daný stav ani jednu z jednajících stran neuspokojoval, neboť usilovaly o rozvoj hospodářských styků za podmínek mnohem výhodnějších. Pro obě to byla otázka eminentní důležitosti — československý vývoz do Maďarska představoval v letech 1924 a 1925 asi 6—7 % celkového vývozu, u některých jednotlivých položek byl tento podíl dokonce ještě podstatně vyšší. Tak u dříví činil 25 %, uhlí 11 %, nerostů 22,5 %, pryskyřic a gum 14 %, bavlny a bavlněného zboží 13 %, lněné příze 9 %, vlněné příze mykané 48 %, vlněných tkanin 13 % atd.⁵⁹⁾ Podíl vývozu do Československa na celkovém exportu maďarském byl ještě výraznější, reprezentuje v letech 1924—1925 asi 24 % a v r. 1926 asi 15 %. I na maďarské straně byla řada odvětví takřka existenčně závislá na odbytu v ČSR. Suma exportu do ČSR u mouky představovala 31 %, u kukuřice 66 %, u žita 25 %, pšenice 29 %, ovčí vlny 36 %, semen olejnatých 49 %, krav na chov 39 %, vepřů ve váze nad 70 kg 27 %, volů k výkrmu 74 % atd.⁶⁰⁾ Obě strany tedy na pokračování hospodářských styků zájem nutně mít musely, bylo ovšem třeba vzájemně zredukovat překážky, jež si v polovině dvacátých let vzájemně zbudovaly — československý průmysl potřeboval prosadit snížení maďarských cel, maďarští exportéři zase žádali snížení celních bariér čs. agrárnícké provenience z let 1925—26.

Na československo-maďarské debaty kolem obchodní smlouvy byla bedlivě zaměřena pozornost ostatních států s nimiž simultánně obě země jednaly v obdobné záležitosti a z československého hlediska to byl navíc precedens pro bezprostředně připravované rozhovory s Rumunskem, Jugoslávií i dalšími agrárními státy; byly tudíž vedeny způsobem náležitě skrupulózním s uvážením co největšího počtu eventualit. Problematizovala je zejména skutečnost, že o uzavření dohody na obou stranách všemožně usilovali exportéři a že uspokojení jejich zájmů mělo být dosaženo na úkor dovozců. Českoslovenští průmyslníci žádali ústupky od agrárníků a zemědělské, zvláště mlynářské organizace proti jejich požadavkům ostře protestovaly,⁶¹⁾ zatímco v Maďarsku naopak se dožadoval obětí velko-statek od průmyslu. Čs. mlynářské organizace argumentovaly tím, že je třeba žádat stejnou ochranu jakou má maďarský mlynářský průmysl a zemědělství.

Cesta k dohodě závisela na tom, zda rezervy kompromisů, na obou stranách pro jednání přichystané, se ukáží dostačujícími. Představitelé čs. obchodní politiky si byli vědomi, že československé ústupky budou muset jít mimo rámec minimalizovaných cel, předseda národohospodářské sekce MZV J. Friedman proto již předem shledával koncese jiné, jež by v průběhu jednání bylo možno nabídnout. Tak ministerstvo zemědělství dalo souhlas k tomu, aby obrátová daň na mouku byla případně o 3 Kč snížena a Národní banka svolila, aby se za maďarskou mouku platilo valutami.⁶²⁾ Maďarská delegace dala najevo, že je ochotna akceptovat minimalizovaná cla, za předpokladu ovšem, že jejich vliv bude redukován zrušením dovoz-

ních listů. U výrobků minimalizovanými cly nechráněných (hrozinky, rajčata, koně, víno, paštiky, zmrazené maso, konzervy) žádala cla snížit a navíc vývoz maďarského vína do Československa měl být neomezený.

Jednání se vleкло a jeho stav koncem roku nebyl uspokojivý. Ve svém záznamu z 11. 12. 1926 napsal J. Friedman, že vzhledem k připravovaným rozhovorům s Jugoslávií je třeba dohodu s Maďarskem uzavřít urychleně. Zdůraznil, že jednání nesplní účel, „... kdyby nebylo dosaženo jistého dalšího snížení v maďarských clech v některých oborech, aby investiční program maďarský a zakládací činnost mohla být ne-li zastavena, tož alespoň zpomalená.“⁶⁴⁾ Žádal změnu v dosavadních instrukcích, neboť na obou stranách se vytvořil blok vzájemných požadavků, řešitelný ne již projednáváním jednotlivých položek, nýbrž jedině dalšími ústupky. Porada hospodářských ministrů čs. vlády však rozhodla, že v jednání se má pokračovat na dosavadní bázi a pokud by nebylo dosaženo cíle, předloží se problém k projednání vládě. (Zvláště mlynářské kruhy znovu a znovu přicházely s protesty proti jakýmkoli ústupkům.)

Podklady o průběhu jednání po začátku roku 1927 jsou poměrně skromné a nedovolují sledovat jednotlivé taktické manévry, vedené nejdříve na zasedáních v Praze a posléze v Budapešti. Úporný duel byl nakonec přece jen završen dohodou v podobě rozsáhlého smluvního komplexu, podepsaného 31. 5. 1927.⁶⁵⁾ Oba státy dospěly k závěru, že regulaci vzájemných styků potřebují tak naléhavě, že kompromis je nevyhnutelný. Podstatu tohoto kompromisu lze vysledovat ze souboru podepsaných a ratifikovaných dohod. Československo-maďarská obchodní smlouva se skládala ze smlouvy rámcové na principu nejvyšších výhod a tam, kde to bylo výhodné pro obě strany, na principu parity. Nejdůležitější její součástí byla příloha A, upravující cla československého celního sazebníku a příloha B, která modifikovala cla sazebníku maďarského. Přílohy C—G se týkaly právního nakládání s podniky výrobními a dopravními, železniční dopravy, pohraničního styku, vzájemné podpory při celním řízení a dalších celních otázkách a celek byl uzavřen obvyklým závěrečným protokolem.⁶⁶⁾

Rozbor přílohy A svědčí o tom, že Československo vyšlo Maďarsku vstříc v oblasti cel několikerým způsobem. Nesnížilo sice cla minimalizovaná, ale přistoupilo na vázání celé řady celních položek pro zemědělské výrobky (paprika, pšenice, žito, boby, mouka a mlýnské výrobky, zelenina, dobytek, drůbež, živočišné výrobky, potraviny), některé druhy zboží z gumy a kaučuku, dříví a železa, elektrické žárovky a některé chemikálie. Kromě toho snížilo celní tarif zejména u kukuřice, vinných hroznů, zeleniny, vín, vepřového masa, uherského salámu, konzerv, osvětlovacích těles atd. Ještě závažnější však byly ústupky regulující výši minimalizovaných cel. Československo se zavázalo upravit systém dovozních listů (úprava jejich nepřevoditelnosti, stanovení maximální doby jejich platnosti, stanovení surovinové hodnoty mouky nebo mlýnských výrobků atd.) a snížilo obrátovou daň na mouku a mlýnské výrobky z 11 Kč na 8 Kč.⁶⁷⁾ Maďarsko

přistoupilo na vázání cel u mléka, třešní, piva, dříví, dřevěného uhlí, chemikálií a některých druhů papíru. Celní slevy byly Československu poskytnuty především u zemědělských výrobků (šunka, šunkové konzervy, smetana, zelí, liptavský sýr, chmel), dále u výrobků spotřebního průmyslu (dřevěné zboží, papírenské, jablonecké zboží, textil, sklo, kameninové, hliněné a porcelánové zboží, knoflíky, kožené zboží, obuv) a v neposlední řadě i u výrobků kovoprůmyslu (zboží pro domácnost a hospodářství, železniční materiál, stroje, přístroje a zařízení).⁶⁸⁾

Srovnání těchto vzájemných koncepcí svědčí o tom, že zmíněné rezervy k dosažení dohody byly na obou stranách dostatečné. Československá strana snížila celní sazbu pro celou řadu zemědělských výrobků, nespadajících do rámce minimalizovaných cel, a omezila účinek ochrany vzniklé zavedením dovozních listů a obrátové daně. Maďarský partner snížil některé sazby na zemědělské výrobky a přistoupil na redukcí cel u početných položek průmyslového zboží.

Lze říci, kdo vyšel z tohoto střetnutí vítězně? Z hlediska celkového rozvoje vzájemných styků bylo sice r. 1927 dosaženo nejvyššího obrátu zahraničního obchodu ČSR s Maďarskem, ale v dalších letech již začal pokles, jehož objasnění nelze omezit jen na oblast celně tarifní. Na první pohled by se zdálo, že výhody získal československý vývoz, jehož vzestup se projevil značným aktivním saldem obchodní bilance, pozornější pohled na statistiky však ukáže, že československý export od r. 1927 klesá a že pod tlakem domácí výroby i zahraniční konkurence v Maďarsku musí vyklízet jednu pozici za druhou. Naproti tomu maďarský vývoz do Československa zůstával přibližně na stejné úrovni. Začala se měnit i struktura — značně byl omezen dovoz mouky a mlýnských výrobků a vzrostl dovoz dobytka a vepřového sádla.

Obchodní smlouva z r. 1927 uzavřela úporné a dlouhé úsilí o normalizaci ekonomických vztahů mezi oběma státy z pozic často protichůdných a pro jejich další rozvoj vytvořila předpoklady dosti příznivé. Obchodní styky na jejím základě fungující byly však v dalších letech výrazně poznamenány postupující výstavbou nových vnitřních i zahraničních trhů obou zemí v jejich buržoazně nacionalistické podobě, určované politickými a hospodářskými zájmy vládnoucích kruhů, a celkovou světovou ekonomickou situací, jež už záhy dospěla ke krizovému přelomu dvacátých a třicátých let.

MEZINÁRODNÍ PODMÍNKY A SROVNÁNÍ TYPU OFICIÁLNĚ KOOPERUJÍCÍCH EKONOMIK MAĎARSKÉ A ČESKOSLOVENSKÉ OD PODEPSÁNÍ ŘÁDNÉ OBCHODNÍ SMLOUVY DO PŮSOBNÍ DŮSLEDKŮ SVĚTOVÉ HOSPODÁŘSKÉ KRIZE

Rok 1927 byl mezníkem politiky maďarského protitrianonského revisionismu. Když se v roce 1924 podařilo premiéru Bethlenovi vstupem Maďarska do Společnosti národů zařadit znovu zemi do kontextu mezinárodní politiky, orientoval se zejména na Anglii.

Postupná konzolidace vnitřní politiky a nastolení byť svérázného parlamentního systému v Maďarsku přispěly i k oživení sympatií mezi Budapeští a Paříží, ovšem jen do roku 1925. V příznivém ovzduší polocarnského uklidnění v Evropě připravoval Bethlen celou řadu dalekosáhlých politických a hospodářských operací v mezinárodním měřítku. Aféra s padělanými franky otrásla však jeho vnitropolitickou pozicí a zkompromitovala zemi na mezinárodním fóru. Britským a italským diplomatickým zásahům se podařilo skandál během první půle roku 1926 jakžtakž omluvit „vlasteneckými pohnutkami“, vážně však narušila francouzsko-maďarské vztahy. Vždycky křehké, z následků této aféry se již nezotavily.

Italská pomoc sblížila Budapešť s Římem, který byl ochoten podpořit maďarské územní požadavky v rámci vlastních plánů na jihovýchodě Evropy. Italsko-maďarská smlouva z 5. 4. 1927 byla prvním projevem odklonu Maďarska od západních velmocí ve prospěch nastupujícího evropského fašismu. Kromě kroku k realizaci balkánských plánů znamenala smlouva pro Itálii znemožnění maďarsko-jugoslávské smlouvy, již nabídla Jugoslávie svému partneru daleko spíš jako plod jugoslávsko-italské averze a vlastní politiky uvnitř Malé dohody, než jako výraz sympatií k Maďarsku. Pro Maďarsko byla smlouva s Itálií (pro niž ochotně přerušilo jednání započatá s Bělehradem) prolomením izolace do té míry, že postoupilo z role manipulované jednotky na spojence velmoci, byť té nejméně významné. Vládnoucím kruhům se tak zdála cesta ke splnění „historického poslání v dunajské kotlině“ otevřená. Oslněny navíc rozměrem Rothermerovy propagandistické akce v Británii, zahájily v roce 1927, jak se domnívaly, éru „aktivní zahraniční politiky“.

Do tohoto období poměrných zahraničněpolitických úspěchů Maďarska a změny orientace, vydatné ještě v Budapešti nadhodnocovaných,⁶⁹⁾ a do vrcholu jeho předkrizové hospodářské konjunktury⁷⁰⁾ spadá obchodní smlouva s Československem. Na obou stranách trvají a zesilují protekcionistické tendence a trvá zájem československého průmyslu a maďarského velkostatku na vzájemné výměně zboží na strukturně i dopravně stále ještě výhodném trhu těchto sousedních zemí. Smlouva byla ratifikována 11. 7. 1927, ratifikační listiny vyměněny 24. 7. 1927. Mezinárodní platností nabyla 8. 8. 1927.⁷¹⁾ Z této pružnosti, v československo-maďarských

meziválečných vztazích zásadně mimořádné, lze odvodit zájem, který na realizaci smlouvy obě strany měly.

Nechyběly jisté hlasy vyjadřující nespokojenost a dožadující se revize. Na jaře 1928 žádal „Pesti Hirlap“ zrušení smlouvy, neboť prý byla hlavní příčinou obchodního deficitu Maďarska a mimoto prý z ní na základě doložky nejvyšších výhod vydatně těží Německo⁷²⁾ vůči němuž oficiální Budapešť tehdy ještě stále, jako po celá léta dvacátá, chovala postoje indiferentní až protiněmecké, stejně jako sympatiemi k němu zatím kromě krajní pravice nepřekypovala ani většina maďarské společnosti. V létě 1928 byla smlouva nařčena i z viny na krizi maďarského textilního průmyslu.⁷³⁾ Rovněž na československé straně se objevily výhrady.⁷⁴⁾

Koncem září 1929 maďarské ministerstvo zahraničí navrhlo jednání o některých sporných otázkách, týkajících se smlouvy, ale současně oznámilo, že s jejími ustanoveními není třeba hábat.⁷⁵⁾ Ještě v roce 1928 byla ujednána smlouva o úpravě dluhů a pohledávek ve starých rakouských korunách⁷⁶⁾ a úmluva o plavebním provozu na Dunaji. Ratifikovány byly až počátkem 30. let, nicméně bylo lze pozorovat příznivou atmosféru pro řešení otázek, jež zatím zůstávaly stranou.

Výměna zboží zůstala na úrovni nejvyšší v celém meziválečném období, přesto však pozorujeme tendenci k poklesu, jak v celkovém obratu, tak — a to hlavně — u vývozu československého zboží do Maďarska, poklesu jak co do absolutní výše, tak co do podílu na celkovém čs. exportu.

Údaje o objemu výměny (když si navíc čs. vládní a hospodářská místa cenila zejména aktivního salda) však nepostihují dalekosáhlé změny strukturní. Vývoz surovin vzrostl absolutně i relativně z 29,5 % r. 1924 na 44,9 % v r. 1929. Vývoz textilního zboží měl zcela protikladnou tendenci, r. 1924 překročil objemem polovinu veškerého čs. exportu do Maďarska, kdežto v r. 1929 činil už jen něco přes 1/3. I když se v této době zvýšil odbyt čs. spotřebního zboží, kovodělných a chemických výrobků, o celkovém trendu nebylo pochyb. Za těmito výsledky cílil maďarský celní sazebník z r. 1925 a československo-maďarská obchodní smlouva nevnesla do tohoto programu žádné zásadní změny.

Obdobná tendence se projevovala u československého dovozu z Maďarska. Zemědělské výrobky měly rozhodující úlohu v celém období od r. 1924 do r. 1929, kdy jejich výše přesahovala 4/5 celkového objemu importu. Pronikavě se změnila struktura těchto produktů — značně poklesl podíl obilovin a podstatně vzrostl nákup jatečného a tažného dobytka. V rámci dovozu obilnin a obilnářských výrobků pak se radikálně snížil dovoz mouky a moučných výrobků. Pokud šlo o import dobytka, markantně se zvýšilo množství živých kusů tažných a jatečných a poklesl dovoz vepřového sádla a slaniny.

Československo odebíralo suroviny pro svůj potravinářský průmysl, Maďarsko pro průmysl spotřební a těžký, odvětví, jež byla právě v partnerské zemi nejrozvinutější. V souladu s celosvětovou tendencí k ochrannářství, s níž nepohnuly ani rezoluce tak pečlivě připravované ženevské

konference o mezinárodním obchodu v r. 1927, budovalo Maďarsko textilní průmysl a chránilo jej vysokými celními hradbami, a Československo budovalo zejména na Slovensku podniky mlynářské a uvalovalo vysoká cla na moučné výrobky. Hospodářská autarkie likvidovala starou dělbu práce a tím i předchozí rozsah a strukturu výměny zboží.⁷⁷⁾

ZAHRANIČNĚOBCHODNÍ A DEVIZOVÁ POLITIKA ČSR A MAĎARSKA NA PŘELOMU 30. LET

Československo bylo zemí typicky exportní, jejíž platební bilance mimořádnou měrou závisela na saldu zahraničního obchodu a jako jeden z mála států udržovala toto saldo od konce války trvale aktivní.

Tendence ve vývoji struktury zahraničního obchodu ČSR a Maďarska ve 20. letech⁷⁸⁾

Dovoz v %	ČSR		MAĎARSKO	
	1925	1929	1925	1929
Suroviny + polotovary	24,4	48,9	50,8	60,0
Potraviny	23,1	14,6	0,5	0,2
Hotové výrobky	23,0	31,2	48,7	39,8

Vývoz v %	ČSR		MAĎARSKO	
	1925	1929	1925	1929
Suroviny + polotovary	18,9	16,7	66,0	59,8
Potraviny	18,3	11,4	19,0	14,4
Hotové výrobky	62,1	71,3	15,0	18,8

Maďarsko patřilo mezi cca 70 států, s nimiž udržovalo obchodní styky; s 22 mělo smlouvu na základě doložky nejvyšších výhod a s 10 celně tarifní, případně touto klausulí kombinované, jako v případě Maďarska.⁷⁹⁾ Šlo o státy převážně evropské, ale podíl zámoří se soustavně zvyšoval. Nástupnické státy představovaly i po prudkém poklesu po r. 1922 nejdůležitější odbytiště.⁸⁰⁾ Když agrární protekcionismus a průmyslové ochrannářství nedovolovaly rozhojnit obchod s Maďarskem, začalo Československo, vedeno pochopitelně i motivy zahraničněpolitickými, pečovat o těsnější i hospodářskou kooperaci států Malé dohody, k upevnění své pozice

v Podunají. V únoru 1929 se v Bukurešti sešla přípravná konference delegátů Hospodářské Malé dohody.

Podíl jednotlivých oblastí světa na čs. zahraničním obchodu⁸¹⁾

	1925	v %	1929
Evropa	90,0		84,6
Asie	2,6		3,9
Afrika	0,8		1,9
Amerika	6,4		9,2
Austrálie + Oceánie	0,1		0,4

Maďarsko dbalo od trianonských změn o zahraniční obchod daleko vydatněji než staré Uhry,⁸²⁾ politické komplikace vůči státům bývalého integrovaného trhu a neschopnost jednak najít, jednak přiměřenou kvalitou a kvantitou udržet kompenzující odbytiště jiná, způsobily, že do r. 1929 nevzrostl zahraniční obchod tak, jak by bylo bývalo maďarskému hospodářství zapotřebí. Existující pravidelná nadprodukce zemědělských plodin, možnosti živočišné výroby a zamýšlené perspektivy zakládáné a státem všestranně podporované výroby průmyslové⁸³⁾ vedly maďarské vládnoucí kruhy k mnoha opatřením charakteru zejména organizačního, jež měla situaci změnit. Bylo toho krajně zapotřebí, neboť nezanedbatelné úspěchy zahraničněpolitické koncepce hraběte Bethlena se markantně odrážely od fiaska jeho politiky vnitřní, a to zejména hospodářské. Nerovnoměrnost rozdělení národního důchodu, v té době v Evropě neobvyklá, se stále prohlubovala. Saldo zahraničního obchodu bylo trvale pasivní v souladu s celkovou platební bilancí, jejíž pasivita se koncem roku 1928 odhadovala na 500 milionů pengő.

Saldo maďarského zahraničního obchodu v meziválečném období⁸⁴⁾

Rok	Dovoz	Vývoz v mil. pengő	Celkem	Saldo
1920	484,1	190,6	674,7	- 293,5
1921	604,0	294,6	898,6	- 309,4
1922	625,7	382,9	1008,6	- 242,8
1923	490,7	392,2	882,9	- 98,5
1924	815,3	667,0	1482,3	- 148,3
1925	864,6	848,0	1712,6	- 16,6
1926	941,0	876,7	1817,7	- 64,3
1927	1182,3	807,6	1989,9	- 374,7
1928	1211,4	826,0	2037,4	- 385,4
1929	1063,7	1038,5	2102,2	- 25,2
1930	823,4	911,7	1735,1	+ 88,3
1931	539,4	570,4	1109,8	+ 31,0
1932	328,5	334,5	663,0	+ 6,0
1933	312,6	391,3	703,9	+ 78,7
1934	344,9	404,2	749,1	+ 59,3
1935	402,3	451,5	853,8	+ 49,2
1936	436,5	504,4	940,9	+ 67,9
1937	483,6	585,0	1071,6	+ 104,4
1938	410,6	522,4	933,0	+ 111,8

V polovině 20. let bylo Maďarsko zadluženo nejvíce ze středoevropských států do výše 3,1 miliardy pengő, úroky a anuity představovaly takřka polovinu této sumy. Po nových půjčkách v r. 1929 bylo třeba pro jejich splácení sáhnout i na zlaté a devizové rezervy Národní banky.⁸⁵ Neproduktivní, až nehospodárné nakládání s půjčkami, reparační platy a podíl na dluzích staré monarchie negativně ovlivňovaly národní důchod, brzděný ve vzestupu zaostalým hospodařením v zemědělství a nízkou efektivností málo racionalizované průmyslové výroby. Svou roli zde sehrála i ekonomické produktivitě krajně nepříznivá struktura maďarské společnosti.⁸⁶

Do roku 1927 se maďarské ministerstvo obchodu snažilo vylepšovat bilanci dovozními omezeními, teprve v roce následujícím dospělo alespoň částečně k poznání, že pouze vyšší export, hlavně zemědělský, může situaci trvale zlepšit.⁸⁷ Vláda ve spolupráci s hospodářskými institucemi a korporacemi a osmi největšími bankami zahájila v roce 1928 sérii organizačních opatření, která měla zahraniční obchod oživit. Bylo založeno koordinující hospodářské ministerstvo, zřízen exportní ústav jako akciová společnost nejvýznamnějších bank, zaměřený hlavně na získání nových odbytišť, zejména balkánských; dále vznikl Ústav pro zkoumání konjunktury, rodila se vývozní oddělení bank s rozsáhlou poradenskou službou, atd. Propagační hospodářské akce, veletrhy, cizinecký ruch a další prostředky měly sloužit stejnému cíli jako standardizace výrobků (příznačná nejednotnost kvality byla velkým handicapem maďarských zemědělských výrobků a plodin na mezinárodních trzích), vládou poskytované vývozní úvěry a vrácení daně z obrátu při exportu apod. Efekt všeho tohoto podnikání neodpovídal ani v dalších letech vynaloženému úsilí, když pilířem maďarské obchodní politiky i nadále zůstávala ochranná omezení a zákazy. Navíc tato nepřilíh dúsledně prováděná opatření kolidovala s celosvětovou explozí zemědělské nadprodukce, vplynuvší krátce poté do celkové hospodářské krize z nadvýroby. Při podílu zemědělství na tvorbě maďarského národního důchodu a pochopitelně tudíž na exportu nebyla pro Maďarsko, výrobními náklady neschopné konkurovat lacinému zámořskému obilí, situace nijak růžová. Zlepšila se až po roce 1933, kdy maďarské zemědělské přebytky začaly plynout spletitými zákrutými clearingového koryta do bezedných zásobáren nacistického Německa.

Hlavními maďarskými odbytišti byly a zůstaly tradiční trhy, nástupnické státy, Německo a Balkán, oblasti z velké části rovněž agrární. Význam obchodu s nástupnickými státy pro Maďarsko a ČSR, jeho klesající tendence, ale stále velký objem, vysvítají ze srovnání následujících tří tabulek, byť nejsou zcela adekvátně sestaveny. Pozoruhodné je zejména srovnání objemů ve vzájemném styku ČSR a Maďarska, z něhož jasně plyne daleko širší akční radius obchodu československého a neporovnatelně větší závislost Maďarska na podunajském prostoru.

Podíl zemědělství a průmyslu na výrobě hmotných statků v Maďarsku v procentech⁸⁸⁾

Rok	Zemědělství	%	Průmysl
1925/26	60,5		39,5
1926/27	57,0		43,0
1927/28	53,5		46,5
1928/29	54,7		45,3
1929/30	56,0		44,0
1930/31	57,5		42,5
1931/32	58,7		41,3
1932/33	57,2		42,8
1933/34	57,0		43,0
1934/35	55,0		45,0
1935/36	51,6		48,4
1936/37	51,5		48,5
1937/38	50,5		49,5
1938/39	48,5		51,5

Struktura maďarského exportu ve dvacetiletí 1920—1939 v tisících pengő a v procentech⁸⁹⁾

Celkový export	11 608 202	
z toho zemědělství	6 743 132	
	z toho rostlinná výroba 3 345 748	28,8 %
	živočišná výroba 3 397 548	29,3 %
		58,1 %
zemědělský průmysl	1 591 260	13,7 %
průmysl	2 857 927	24,6 %
lesní hospodářství	27 168	0,2 %
hornictví	216 109	1,9 %
ostatní	172 606	1,5 %
		100,0 %

1. Obrat československého zahraničního obchodu s nástupnickými státy v roce 1925 a 1929 v procentech⁹⁰⁾

Stát	1925	%	1929
Rakousko	12,5		11,5
Maďarsko	6,3		5,6
Polsko, Jugoslávie, Rumunsko	12,2		11,5
Celkem	31,0		29,2

2. Podíl pěti států na maďarském exportu v procentech⁹¹⁾

Stát	1922—1925	%	1926—1929
Rakousko	36,8		33,9
Československo	20,0		18,1
Německo	9,0		12,5
Rumunsko	6,4		4,6
Jugoslávie	7,5		5,6
Celkem	79,6		74,7

3. Podíl pěti států na maďarském dovozu v procentech⁹²⁾

Stát	1926—1929	%	1922—1925
Rakousko	24,7		16,1
Československo	24,4		22,7
Německo	14,8		18,5
Rumunsko	6,2		8,0
Jugoslávie	3,3		4,5
Celkem	73,4		69,7

První sled zemí, nakupujících v Maďarsku zemědělské produkty, tvořily na přelomu 20. a 30. let Rakousko, Československo, Německo a západoevropské státy. Druhý sled pak státy balkánské (Rumunsko, Jugoslávie, Bulharsko), dále Turecko, zámořské země a Skandinávie. Podíl zemědělských výrobků v exportu do Rakouska činil cca 70 0/0, do Itálie 83 0/0, Švýcarska 76 0/0 a Velké Británie 46 0/0, zatímco do Jugoslávie 6,5 0/0, Bulharska 6,7 0/0, Turecka 10 0/0 a Rumunska 23 0/0.⁹³⁾ Jisté odbytové možnosti, získané novými opatřeními například v Jižní Americe, byly zanedbatelné. Itálie, jeden z rozhodujících zahraničněpolitických partnerů, participovala na maďarském zahraničním obchodu daleko méně, než by se dalo očekávat. I když dovážela produkty maďarského zemědělství v množství absolutně značném, její podíl na maďarském zahraničním obchodu představoval v roce 1928 cca 3,5—4 0/0 a ani v letech příštích nestoupl nějakým zvláštním způsobem, dokonce ne ani v době trvání Římských protokolů.⁹⁴⁾

Uvážíme-li již výše naznačené odchylky v pozici industriálně a obchodně nejnávštěvnějšího Československa, lze konstatovat, že mezinárodní obchod podunajských států se důležitým, ba rozhodujícím podílem odbyval v podunajském prostoru.⁹⁵⁾

Distribuce celkového objemu exportu podunajských států na podunajský trh v procentech⁹⁶⁾

Stát	1922	1925	1929	1934
Československo	46,4	36,0	36,4	28,2
Rakousko	25,1	18,7	20,5	22,9
Maďarsko	12,9	19,3	20,0	21,0
Rumunsko	9,6	10,9	10,2	13,6
Jugoslávie	4,8	13,8	11,1	13,0
Bulharsko	1,2	1,3	1,8	1,4

Z tabulky je jasně patrné utužování kontaktů v rámci Malé dohody.

Krise, která tuto oblast zasáhla s jistým zpožděním, zato však s velkou intenzitou, vzájemné obchodní styky těžce poničila, když dala vzniknout nutnosti, aby každý jednotlivý stát udržoval rovnováhu bilance s každým jednotlivým státem tohoto území. Zmíněný zahraničněobchodní aspekt krize nejvíce postihl Československo, i když třeba její konkrétní sociální projevy byly v ostatních zemích Podunají drastičtější.

Rok	Dovoz v mil. Kč	Vývoz	Saldo
1928	19 191	21 205	+2114
1929	19 962	20 497	+ 535
1930	15 712	17 472	+1760
1931	11 764	13 119	+1355
1932	7 487	7 343	- 144
1933	5 831	5 855	+ 24
1934	6 382	7 280	+ 908

Negativní stránka třetinové závislosti československé platební bilance na mezinárodním obchodu se v tomto období projevila naplno. Stoupající agrární ochranářství, opřené o politickou pozici agrární strany snížilo dovoz zemědělských výrobků na minimum, nebyla tudíž možná směna za dříve běžné objemy výrobků průmyslových na tradičním trhu, kde se navíc stále nebezpečnějším konkurentem stávalo Německo s nižšími cenami racionálněji vyráběného zboží a se schopností agrárního importu. Vzhledem k politické nutnosti držet i za těchto okolností pokud možno optimální hospodářské vztahy k malodohodovým partnerům, negativní důsledky situace se aktivně projevily největší měrou v obchodě s Maďarskem. Snaha o soběstačnost čs. zemědělské výroby vedla nutně ke konfliktu, který vyvolal celní válku, přesto, že obě země byly zatím navzájem důležitými obchodními partnery.

Československá hospodářská politika se lišila po nástupu krize od ostatních států střední a jihovýchodní Evropy pouze tím, že se i po proniknutí krizových jevů do oblasti finanční v roce 1931 snažila udržet směřitelnost a stabilitu své měny. Pro její postup bylo směrodatné počínání tzv. zlatého bloku v čele s Francií. Československá organizační opatření se jinak podstatně nelišila od opatření ostatních států — povolovací řízení v podobě kontingentace dovozu, centrální obhospodařování devíz, zvyšování cel, uzavírání clearingových dohod, podporování vývozu atd. Hlavním důsledkem tohoto postupu ve vztahu k Maďarsku byla celní politika, prosazovaná agrárními kruhy. Postihla zájmy i celé řady agrárních států střední a jihovýchodní Evropy. Vzhledem ke zmíněné podřízenosti hospodářských potřeb a záměrům politickým našlo ekonomické napětí ventil ve vztahu k Maďarsku. Neutuchající maďarský revizionismus, Rothermerova akce, aféry s tajným vyzbrojováním Maďarska, averze, plynoucí z optantského řízení a další a další projevy odlišných představ o budoucnosti Podunají byly pro podobný postup oficiálním vysvětlením dostatek přesvědčivým. Po experimentu s návrhem celní unie mezi Rakouskem a Německem, který byl jako úlohu splnivší pokusný balon závčas stažen

zpět, československá vláda rozpoznala, že začíná nová fáze zápasu o střední a jihovýchodní Evropu a že hospodářské prostředky budou znamenat mnoho. Agilně se podílela na snaze o novou organizaci střední Evropy v podobě tzv. Tardieuova plánu, předloženého k diskusi v r. 1932.⁹⁸⁾ Tyto pokusy ztroskotaly na malém zájmu předpokládaných partnerů, na protiakcích velmocí i na alibistickém postoji Francie samotné; Československo se tedy ještě výrazněji orientovalo na malodohodové partnery a hospodářské vztahy s tímto seskupením preferovalo ještě více na úkor Maďarska.

Vliv krize na maďarské hospodářství byl drtivý. Marné byly snahy získat nová odbytiště v Rakousku, Itálii a výmarském Německu. Bída maďarských pracujících vrstev dostoupila úrovně, jež nebyla ani v té době v ostatní Evropě běžná. Milión nezaměstnaných v zemi s devíti milióny obyvatel se proměnil v přízrak demonstrací a hladových bouří, držných ne vždy úspěšně na uzdě represáliemi až do vyhlášení stanného práva. Zaostalá agrárně industriální země se dostala katastrofálním poklesem cen obilí na světových trzích do ekonomického kolapsu (cena obilí poklesla z 33 na 9 pengő za 1 q). Úpadek vývozu zemědělského zboží zlikvidoval jediný zdroj, ze kterého mohlo Maďarsko vyrovnávat své zadlužení, v přepočtu na 1 obyvatele nejvyšší v celé střední a jihovýchodní Evropě.⁹⁹⁾ Jen úroky a anuity astronomických půjček dosahovaly dvou miliard pengő ročně. Krize transferu valut byla nevyhnutelná. Reparační povinnost Maďarska, naposledy „definitivně“ upravená Youngovým plánem a haagskými a pařížskými dohodami z r. 1930, byla zmírněna Hooverovým moratoriumem. Od konce r. 1931 bylo zaváděno moratorium na služby pro dluhy a půjčky a v r. 1932 byly vztahy mezi věřiteli a dlužníky upraveny formou tzv. Standstillagreementu, podobně jako tomu bylo v Německu. Maďarská vláda se hluboko do 30. let snažila držet kurs pengő, ale jeho úpadek musel být zakrýván a směnitelnost zrušena.

Pokles maďarských devizových rezerv na přelomu 20. a 30. let¹⁰⁰⁾

Rok	Zlaté rezervy roční průměr v miliónech pengő	Devizové rezervy
1927	183,8	92,9
1928	197,6	75,9
1929	178,7	34,0
1930	162,6	21,6

Zavedení clearingového systému bylo logickým vyústěním celé situace, jak na podunajském trhu, tak ve styku se státy západní Evropy.

Na začátku krize se Maďarsko domnívalo, že východisko lze nalézt v organizaci agrárního bloku, který by zároveň přinesl izolaci Československa ve střední a jihovýchodní Evropě. Nejenže se z příprav nepodařilo ČSR

vymanévrovat, ale ani poměrně častá přípravná zasedání zástupců agrárních zemí této oblasti nepřinesla kýžený výsledek. Stejně ztroskotaly pokusy o uzavření preferenčních bilaterálních smluv s Francií a Německem. Maďarsko se proto orientovalo především na Rakousko a Itálii, u níž hledalo protiváhu ke snahám Francie a Malé dohody o organizaci středoevropského hospodářství jako podkladu pro definitivní profrancouzskou reorganizaci politickou.

Z československého hlediska nejtěživější součástí maďarské hospodářské politiky za krize byl systém ochranných opatření proti dovozu hotových a zvláště spotřebních výrobků, u nichž mimochodem právě v případě zboží československého nabývaly na významu šovinistické motivace, projevující se často v podobách blízkých absurditě, hraničící pro objektivního pozorovatele s komicem). Maďarsko se snažilo omezit dovoz hlavně na suroviny a polotovary a i v této oblasti hledalo cestu k autarkii. Protikladné tendence jak diplomatické hry, tak hospodářské politiky obou zemí připravovaly vztahy již od začátku roku 1930 ke konfliktu.

Obchodně politická střetnutí začala v březnu 1930, po zavedení povolovacího řízení na dovoz žita a ječmene v ČSR.¹⁰¹⁾ Maďarská vláda proti těmto opatřením protestovala, leč československé agrární kruhy byly ochotny vyhrotit spor až do krajnosti.¹⁰²⁾ Povolovací řízení bylo zanedlouho zavedeno i na žitnou mouku a ječné kroupy. Zároveň se připravovala čs. ochranná zemědělská cla, schválená v podobě zákona z 5. a 13. 6. 1930.¹⁰³⁾ Vláda byla těmito opatřeními zmocněna, aby na dovážené obilí, mlynářské výrobky, živý dobytek a maso uvalovala přírážky, pokud jejich ceny klesnou pod stanovené minimum. Současně byl novelizován zákon o dovozních listech, z jehož platnosti byla vyňata pšenice. Dne 17. 11. 1930 byl schválen zákon o semílání mouky. Při semílání zahraniční pšenice muselo být použito 75 % pšenice domácí; u žita byl podíl domácí suroviny 95 %.¹⁰⁴⁾ Celní zákony měly být uvedeny v život koncem roku. Československá vláda nabídla Maďarsku okamžité jednání o revizi dosavadních smluv. K prvnímu kolu došlo v červnu 1930. Maďarská delegace odmítla přistoupit na zvýšení cel na mouku a živočišné výrobky a současně předložila své celní požadavky.¹⁰⁵⁾ Vyhlídky na dohodu nebyly příznivé a československé vývozní kruhy se velmi znepokojily. V říjnu 1930 podala Ústředna obchodních a živnostenských komor a Ústřední svaz německého průmyslu vládním resortům obsáhlý výklad o katastrofálních následcích hrozícího bezesmluvního vztahu mezi ČSR a Maďarskem.

Rozhodující jednání začala v listopadu 1930. Obě strany přišly s ústupky. Československá delegace oznámila, že zákon o semílání mouky není třeba brát rigorózně a že jej lze upravit. Zástupci maďarští, kteří zpočátku urputně trvali na likvidaci přírážek na pšeničnou mouku, navrhli kompromis v podobě zachování dosavadních cel na těžké vepře, likvidaci zákona o semílání mouky a prodloužení platnosti dosavadní veterinární smlouvy. Dne 9. 12. 1930 navrhli, aby se obchodně politické vztahy mezi oběma státy prozatímně upravily dohodou s doložkou o nejvyšších výhodách.¹⁰⁶⁾

Československá vláda na tyto požadavky nepřistoupila. Agrárníci kategoricky odmítali zrušit zákon o semílání mouky a zvláště vázání cel na vepře nad 120 kg. Již před koncem roku se začala zavádět militantní opatření typu „oko za oko, zub za zub“. Podle cirkulárního telegramu z 23. 12. 1930 bylo na další maďarské zemědělské výrobky zavedeno povolovací řízení jako odvěta za maďarská opatření proti čs. vývozu. Patnáctého prosince 1930 československá vláda oficiálně vypověděla obchodní smlouvu Maďarskému království. Stalo se tak poprvé za dobu trvání tohoto státu a zůstalo ojedinělým případem. Nastal bezesmluvní stav a celní válka začala.

CELNÍ VÁLKA MEZI ČSR A MAĎARSKEM 1930—1933

Důsledky tohoto aktu okamžitě pocítil československý vývozní průmysl. První celkový přehled o pozici československého průmyslu na maďarském trhu po vyhlášení celní války podala Ústředna obchodních a živnostenských komor na základě referátu bratislavské obchodní a živnostenské komory.¹⁰⁷⁾ Hlavní maďarskou zbraní bylo zvoleno povolovací řízení, účinkující prý drastičtěji než prohibitivní cla. Nejhůře byl postižen vývoz dřeva, dřevěného uhlí, textilu, piva, skla, porcelánu i kovového zboží. Kombinace zvýšených cel a zostřeného povolovacího řízení byla doplňována dalšími opatřeními. Například maďarský chemický průmysl, který pracoval na státních zakázkách, nesměl podle informace Ústředního svazu československých průmyslníků z 11. 12. 1931 nakupovat za celního konfliktu žádné zboží z ČSR.¹⁰⁸⁾ Československé vyslanectví v Budapešti hlásilo, že se bojkot československého zboží stal vlasteneckou povinností maďarských obchodníků.

A přesto se ještě začátkem roku 1931 zdálo, že cesta k dohodě není definitivně uzavřena. Začátkem února 1931 maďarský ministr zahraničí Károlyi prohlásil, že Maďarsko nepokládá bezesmluvní stav s Československem za žádoucí a že očekává přijatelnou československou nabídku;¹⁰⁹⁾ zvláště maďarský mlynářský průmysl jevil znepokojení a snažil se o nalezení kompromisu. Na poradě resortů o jednání s Maďarskem, svolané ministerstvem zahraničí ČSR, vystupoval velmi energicky zástupce ministerstva obchodu — tlumočil zájmy československého exportního průmyslu a žádal, aby se začalo bezodkladně jednat. Delegát čs. ministerstva zemědělství naproti tomu zastával názor, že spěchat není třeba, neboť „... čím blíže ke žním, tím budou Maďaři povolnější.“¹¹⁰⁾ Pověřenec pražského ministerstva zahraničních věcí vyslovil názor, že pro jednání s Maďarskem lze uvažovat o třech alternativách: uzavření nové definitivní smlouvy, uzavření prozatímní dohody s doložkou o nejvyšších výhodách či uzavření nějaké provizorní úmluvy. V každém případě ovšem bylo jisto, že předmětem sporu budou agrární cla z roku 1930.

Maďarské vládnoucí kruhy se před začátkem jednání snažily posílit svou pozici intervencí u francouzské vlády. Francouzský vyslanec v ČSR Ch. Roux navštívil zástupce ministra zahraničí K. Kroftu a doporučoval mu, aby Československo se při jednání s Maďarskem uvarovalo kladení podmínek, přivodivších nezdar jednání v minulém roce. Také pařížské kruhy upozorňovaly čs. vyslanectví, že bez dohody s Maďarskem je těžké realizovat hospodářský plán ve střední Evropě, který měl být protivahou k nedávnému pokusu o německo-rakouskou celní unii.¹¹¹⁾ Maďarská vláda byla v těchto krocích prostřednictvím své pražské ambasády informována. V dubnu 1931 požádal francouzský velvyslanec v Budapešti de Vienne ministerského předsedu Bethlena, aby věnoval pozornost obnově čs.-maďarského jednání a nabídl mu v té věci francouzské zprostředkování. Zdůraznil, že francouzská vláda přikládá nové smlouvě velkou důležitost a zdůraznil, že Maďarsku by umožnila nebýt tolik odkázáno ve svých kalkulacích na německý trh. Z rozhovoru vyplynula Behlenova ochota k jednání za podmínky „přijatelných návrhů z československé strany.“¹¹²⁾

Československá vláda projednávala obchodně politické vztahy s Maďarskem začátkem května a dospěla k závěru, že k dohodě by mohly vést tři varianty: restituce cel (zavedené už ve vztazích k SHS), preferenční celní nakládání anebo úprava dovozu obilnin v podobě monopolu.¹¹³⁾ Ministr zahraničí Beneš sdělil, že nejpravděpodobnější bude zavedení monopolu.

Maďarské vládě bylo oznámeno, že ČSR je ochotna zahájit porady delegací, v červenci proběhly předběžné sondáže v Ženevě v rámci Společnosti národů. Československý návrh na zavedení preferencí Maďaři neodmítli, žádali však velký komplex výhod, z nichž nejdůležitější byl podle názoru československé delegace požadavek na snížení cla na mouku ve srovnání se clem na pšenici.¹¹⁴⁾ Ústupnost Maďarů přede žněmi se ukázala lichou nadějí, pozice maďarské delegace byla naopak velmi silná v důsledku úspěšného jednání s Itálií a očekávané malé sklizně. Československé ministerstvo zahraničí se tudíž obrátilo na francouzskou vládu, jednající právě v Paříži s maďarskými národohospodáři o úvěr, aby využila situace k nátlaku a přiměla partnera k ústupnosti v jednání o smlouvě.¹¹⁵⁾

V další fázi rozhovorů v Lillafüredu a v Budapešti v srpnu a září 1931 se ukázalo, že Maďaři nesleví z požadavků na preferenční cla a volný vývoz zboží do ČSR nad určené kontingenty a na přiděl devíz za svůj vývoz. Instrukce čs. delegace zněly na dílčí ústupky, agrární cla však byla tabu — cesta k smluvní úpravě obchodních styků byla tudíž uzavřena. Sondáže, pokračující i na jaře 1932 k žádným výsledkům nevedly a vést ani nemohly.

Východisko alespoň částečné bylo nalezeno v kompenzačních dohodách, komplikovanějším typu výměny zboží, než normální obchodní vztahy, jenž vyžadoval složitou organizaci naturální výměny zboží a za bezesmluvního stavu pro ni zajišťoval potřebné celní úlevy a finanční organizaci. Uzavíraly je proto zpravidla obchodní syndikáty, které měly přímé styky s politickými kruhy. První kompenzační transakce byla uzavřena 12. 9. 1931.

Zajistila výměnu palivového dříví (do výše 20 tis. t) za 29 tis. maďarských vepřů ve váze nad 150 kg, pro něž čs. vláda stanovila autonomní cla.¹¹⁶) Struktura těchto kompenzačních smluv stanovila předmět kompenzace s příslušnými kontingenty, zaručila autonomní cla pro dovážené výrobky, vymezila podmínky pro finanční stránku operace a tvořila fakticky rámec, s jehož obsahem bylo možno manipulovat. (Když maďarská strana např. neuspokojivě plnila tuto první dohodu, byla na jaře 1932 pozměněna a místo palivového dříví byly dodávány jiné druhy řeziva a dokonce vlněná příze ze Slovenska.)

Na rozdíl od kompenzačních transakcí s agrárními státy střední a jihovýchodní Evropy, jejichž interesenty byly především československé vývozní kruhy, kompenzace s Maďarskem prosazovali agráři. Podle tvrzení ministra zemědělství nebyla první dohoda motivována pouze zájmy státních lesů, „... avšak hlavně zájmy celostátními, neboť nezaměstnanost, vyvolaná nemožností exportu dříví a tím také nemožností prací v lese ohrožovala ve spojení s neúrodou klid a pořádek téměř na celé Podkarpatské Rusi.“¹¹⁷) Pozorný pohled do zákulisí podobných transakcí však ukáže bezprostřední hmotný zájem agrárních kruhů. Vývoz československého dříví do Maďarska totiž organizoval syndikát, na němž se vydatnou měrou podíleli soukromí vlastníci lesů a pil. Odbyt dovezených výrobků pak měly — už od zavedení povolovacího řízení — ve svých rukou agrární společnosti s monopolním postavením na domácím trhu.

Agráři vydatnou měrou participovali i na dalších kompenzacích — v únoru 1932 výměna 45 vagónů osivového ječmene za 54 vagónů maďarské pšenice,¹¹⁸) „ovocná“ kompenzace (dříví za maďarské ovoce) z 19. 8. 1932,¹¹⁹) tzv. Gutmannova dohoda o dodávkách koksu z ostravského revíru pro budapeštské plynárny za maďarské zemědělské výrobky a dobytek.¹²⁰)

22. 12. 1932 byla uzavřena velká kompenzační dohoda, platná až do jara 1934, o výměně dříví za vepře. Její novum spočívalo v tom, že se do ní tentokrát zapojil i čs. export průmyslových výrobků, zajistiv si kontingenty na chemické výrobky, papír, textil, sklo, porcelán, ocel, železniční zařízení apod. Byla doprovázena doplňky k „ovocné“ a „Gutmannově“ dohodě a zvláštní úmluvou o financování maďarského turistického ruchu v Tatrách.¹²¹) Tyto dokumenty se staly základem pro obchod v roce 1933. V květnu byla podepsána kompenzace ve výši 43 mil. Kč na výměnu čs. průmyslových výrobků, uhlí, koksu a devíz pro turisty za maďarské zemědělské výrobky.¹²²) Finančně byly dohody založeny na clearingů.¹²³)

Kompenzační systém přinášel řadu problémů. Byl anomálií ve formálně vyhlášeném bezsmluvním stavu, zvláště když se jeho participantem stal průmysl. Podněcoval konflikty mezi průmyslovou a agrární oblastí ekonomiky, když se průmysl dožadovал podstatně většího podílu na dohodnutých transakcích a obviňoval agráři, že nahrávají hospodářské politice maďarské vlády, omezující dovoz co možná nejvíce jen na suroviny a polotovary. Stále nepřijemnější se stávala drahota maďarských výrobků v důsledku nadhodnoceného kurzu maďarské měny (1 pengő — 5,90 Kč),

kteřá omezovala jejich odbytové možnosti na čs. trhu, zvláště když byly ještě navíc zatíženy syndikátními poplatky. Celý komplex hospodářských vztahů s Maďarskem bylo konečně nutno také revidovat z hlediska programu hospodářské spolupráce mezi státy Malé dohody, připravovaného na rok 1934. Normalizace kontaktů se stala nutností, jež v letech 1934 až 1935 došla postupného řešení.

Kompenzační provizoria zachovala alespoň část obratu mezi ČSR a jejím jihovýchodním dunajským sousedem. Poněkud zmírňovala důsledky celní války, vedené jinak s krutou důsledností a provázené ostrými politickými výpady. Spoušť, kterou celní válka zanechala v obchodních vztazích mezi ČSR a Maďarskem, je výrazně patrná z následující tabulky.¹²⁴⁾

Rok	Maďarsko	Jugoslávie	Rakousko	Rumunsko	Bulharsko
1929	100	100	100	100	100
1930	85	131	79	93	73
1931	19	81	57	73	64
1932	14	53	32	51	42
1933	16	29	22	32	25
1934	12	31	22	37	18
1935	12	46	23	52	57

Zahájení celní války, jak vidno z tabulky, se okamžitě projevilo na prudkém úpadku výměny zboží mezi oběma státy, který probíhal nesrovnatelně rychleji a v daleko větším rozsahu než pokles výměny zboží mezi Československem a ostatními státy střední a jihovýchodní Evropy. Na rozdíl od většiny států této oblasti, jejichž obchodní styky s ČSR nejpozději v r. 1935 začaly ožívat, obchod s Maďarskem stagnoval i v tomto roce.

Ze statistických údajů o celkovém vývoji československo-maďarského obchodu připojených na závěr předkládané práce vyplývá, že úpadek československého dovozu z Maďarska probíhal rychleji než pokles vývozu. Karta se tedy poněkud obrátila ve srovnání s léty 1927—1930, kdy se dovoz z Maďarska udržoval přibližně na stejné výši, zatímco československý vývoz klesal. Částka stále aktivního salda se ovšem systematicky snižovala. (Obchodní, finanční aktivita přinášela v krizovém období nemalé množství komplikací v devizovém hospodářství v důsledku transfermatoria.¹²⁵⁾ Podrobný pohled do struktury obchodního obratu ukáže skutečnost, která jistě výhody aktivního salda už vůbec zpochybňuje. V československém vývozu do Maďarska zaujal totiž dominující postavení vývoz surovin a polotovarů. (Srv. strukturální tabulku na konci práce.) Téměř 60 % československých výrobků, vyvážených do Maďarska, tvořilo dříví, uhlí a nerosty. Spolu s vyváženými chemikáliemi a textilní přízí tyto suroviny a polotovary, které jediné zpomalovaly pokles exportu, představovaly té-

měř 2/3 jeho objemu. Úplný krach nastal například u výrobků textilních. Československo, kdysi vývozcem hotového tovaru, stalo se bezmála surovinovým přivěskem v evropském měřítku ne zrovna vyvinutého maďarského průmyslu.

Složení dovozu vykazovalo tendence obdobné. Československé hospodářské kruhy i nadále odebíraly hlavně zemědělské výrobky a snižovaly nákup mouky ve prospěch obilí, velmi rychle rostl nákup tuků. Maďaři pokračovali v omezování dodávek surovin a podporovali vývoz zejména elektrotechnických výrobků. V importu z Maďarska podíl surovin soustavně klesal a rostl objem hotových výrobků, případně polotovarů. Nejzávažnějším důsledkem celní války byla tedy změna ve struktuře výměny zboží, která se ustálila i pro budoucno a již nelze plně vysvětlit pouze důsledky krize z nadvýroby a snížené koupěschopnosti, které působily v ostatních zemích, nýbrž nutno zakalkulovat i působení specifického faktoru politické averze obou zemí.

ZAHRANIČNĚPOLITICKÉ I VNITŘNÍ PODMÍNKY A PRŮBĚH UKONČENÍ CELNÍHO KONFLIKTU (1934—1935)

Zatímco tedy tento hospodářský, politicky motivovaný konflikt mezi ČSR a Maďarskem vznikl, probíhal a byl vyřešen, došlo v Evropě i v Maďarsku samém k zásadním změnám v konstelaci politických a hospodářských sil. Hospodářskou smlouvu vypověděla československá vláda ještě vládě hraběte Istvána Bethlena. Labilita vnitropolitických a hospodářských poměrů, již přivodil zemi jeho desetiletý „stabilizační“ režim, brzy poté způsobila jeho pád. Následující etapa vlády hr. Károlyiho po podzimu 1932 rozklad stabilizačního systému dovršila a vynesla k moci představitele fašizující pravice generála Gyulu Gömböse, který ve vnitřní politice nastolil proces obezřelého, leč o to důslednějšího prosazování totalitních prvků. Podstatou jeho vládního programu v zahraniční politice bylo přimknutí k Německu a jeho středoevropským plánům, jež nevyklučovalo zachování proitalské linie.

Z trvající ekonomické krize se muselo Maďarsko vysvobodit vlastními silami. Způsob, jímž naložilo s minulými půjčkami (maďarské hospodářství podléhalo kontrole Společnosti národů a pravidelná zpráva jejího experta Royala Tylera skýtal obraz rok od roku tristnější) stejně jako světová krize znemožnily pomoc zvenčí. Fundamentální orientace na zbrojení po příkladu Německa byla sice lákavá, leč v této poměrně malé agrární zemi nemožná, nehledě na stále ještě platná trianonská omezení v této oblasti. Normalizace zemědělství na úroveň doby, proměna extenzivního hospodaření na intenzivní, schopné konkurence, byla příliš těsně svázána s pozemkovou reformou a úvěrovou politikou; byla by bývala tudíž musela vést k útoku proti velkostatku, který nebyl sice bezprostřední oporou

Gömbösova režimu, mohl se mu tak ale snadno stát nebezpečným protivníkem. Bezprostřední východisko z odbytové krize v zemědělství bylo postupně nalezeno v orientaci na Německo, kam se umisťovaly zemědělské přebytky. Nečetná plus tohoto svazku byla ziskem pro velkostatek a finanční kruhy a povrchově uklidnila agrární poměry v zemi. Maďarské průmyslové podnikání se do poloviny 30. let dostalo do 40 % závislosti na zahraničním kapitálu a jedním z hlavních interesentů se stalo opět Německo.¹²⁶⁾

Už na podzim 1932 se maďarský premiér ujistil faktem, že tradiční protektor — Itálie — sice sympatizuje s maďarskými revizními plány, leč sama není dost silná, aby se mohla či aspoň chtěla odvážit prolomení versailleského systému; že k sobě připoutává Maďarsko spíš jako součást svých dalekosáhlejších plánů na jihovýchodě Evropy. Římská politika se snažila zatím dát konkrétnější podobu svazku italsko-maďarsko-rakouskému, namířenému proti Malé dohodě a francouzskému vlivu i proti německé infiltraci do dunajského prostoru, s uspokojením tedy kvitovala např. rakousko-maďarskou obchodní dohodu z 1. 1. 1933.

Novorozený nacistický německý stát mohl pro maďarský revizionismus představovat perspektivu daleko slibnější než Itálie svým mnohonásobně větším ekonomickým, politickým i vojenským potenciálem a Gömbös začal spojenectví s ním prosazovat okamžitě a intenzívně, v průběhu let dokonce i na úkor své vlastní vnitropolitické pozice. Jeho pohnutky rostly z potřeby maďarské společnosti překonat důsledky hospodářské krize a prolomit mezinárodněpolitickou izolaci, z vůle vyšších vrstev skoncovat se stále ještě inferiorním postavením země v mezinárodní politice, aniž by přitom muselo dojít k normalizaci vztahů k Malé dohodě. Navíc představitelé maďarských fašistických tendencí byli poměrně málo inspirováni italskou podobou tohoto hnutí. Kromě specificky maďarských souvislostí s etapou bílého teroru a s úsilím o likvidaci „stabilizačního“ liberalismu se ztotožňovali s výbojným militarismem německého typu, zabsolutněním moci státu, kontrolou hospodářského života a antisemitismem, spojeným se zdůrazňováním úlohy národního, křesťanského kapitálu.

Hospodářskou spolupráci navrhlo Maďarsko už Schleicherově vládě; po Hitlerově nástupu se tyto snahy o sblížení rozšířily i na pole politické. Neurčitě německé reakce dávaly tušit rezervovaný postoj k maďarským nabídkám a projevům sympatie a ani při osobní návštěvě se Gömbösovi nepodařilo přesvědčit Hitlera o vhodnosti maďarské představy, jak se zapojit do německé Mitteleuropapolitik. Sféra případné německé podpory byla striktně vymezena na akce proti ČSR. (Latentní rozpor o poměr k jednotlivým signatářům Malé dohody, když maďarské požadavky se zdaleka nevztahovaly jen na jednoho z nich, přetrvával mezi Německem a Maďarskem až do roku 1938 a dále.) Proněmecká orientace nebyla ovšem přijata v Maďarsku jednoznačně, opozice poukazovala na nepříznivý ohlas v mezinárodním veřejném mínění a anglofilské kruhy finančního a obchodního kapitálu byly znepokojeny, vnější výraz svému postoji daly ovšem spíš

až v letech o málo pozdějších a nikdy ne takový, aby znamenal snad změnu oficiální linie.

Velký úspěch revizionistického programu, dosažený v průběhu jednání o pakt čtyř, podepsaný 15. 7. 1933, byl nakonec neratifikovaný, byl ostruhou maďarskému tažení za revizi Trianonu. Nervozita, vznikem tohoto seskupení v Podunají vyvolaná, vyústila, stručně řečeno, dvěma směry. Polsko se začalo odpoutávat od Francie, aby se sblížilo s Německem, Rumunsko, Jugoslávie a Řecko uzavřely 9. 1. 1934 Balkánskou dohodu, již se Německu nepodařilo rozbít ani intrikou s bulharskou zbrojní paritou.

Maďarsko-německá obchodní smlouva, totiž její druhá dodatková dohoda, podepsaná 13. 3. 1934, začlenila Maďarsko do sféry německých ekonomických zájmů s platností daleko definitivnější, než se při jejím podpisu zdálo. Po uchvácení vnitropolitické moci neotálel nacismus s ekonomickým nástupem do střední a jihovýchodní Evropy a již v roce 1933 a 1934 jej učinily vzdor krizi více než patrným. V jedině možném clearingovém styku diktovalo Německo ceny vyvážených průmyslových výrobků a nízké ceny importovaných zemědělských produktů stejně jako rytmus vyrovnávání pohledávek, který měl daleko do ideální vyváženosti. (Už v polovině 30. let bylo Německo v clearingové oblasti vysoko zadluženo.) Pro budoucnost mu vznikla možnost ovlivňovat strukturu maďarského hospodářství, zejména brzdit rozvoj průmyslu.

Když se po anšlusu Rakouska naskytly Československu zdánlivé možnosti ekonomického sblížení s Maďarskem, jež by byly mohly mít v potenciálních kalkulacích vliv na otupení politických ostří (s vyjasněním po-anšlusové situace se tyto letmé kalkulace během pár týdnů rozplynuly), vypracovalo československé vyslanectví v Budapešti obsáhlý, velmi dobře fundovaný elaborát o pronikání Německa do podunajské ekonomické sféry v průběhu 30. let, aby naznačilo, které z pozic by bylo záhodno po předpokládaném omezení obchodu rakousko-maďarského obsadit. Z tohoto elaborátu uvádíme údaje jež srovnávají export malodohodových zemí a Maďarska do Německa a k ostatním partnerům z této oblasti.¹²⁷⁾ Týž dokument rozvádí obchodní poměr Maďarska k Německu, Rakousku a Malé dohodě na podkladě úředních dokumentů a důvěrných informací (viz tabulka na str. 91).

Přes tuto rodící se ekonomickou závislost na Německu nedalo se ještě hovořit o jeho jednostranném vlivu. Politicky znamenala pro Budapešť větší autoritu nadále Itálie, byť se Gömbös netajil přáním provádět v karpatské oblasti politiku samostatnou, podporován na jih od Dunaje Itálií, na sever pak Německem. Únorové vítězství Heimwehru v Rakousku urychlilo italsko-rakousko-maďarské semknutí. Maďarská vláda podepsala 17. 4. 1934 Římské protokoly¹²⁸⁾ s pocity krajně smíšenými, vidouc v nich nejen pakt, vítaně namířený proti Malé dohodě a Balkánskému paktu, nýbrž i posílení Itálie v jejích protiněmeckých aspiracích.¹²⁹⁾ Zcela přesně hodnotilo Maďarsko toto seskupení jako nejen hospodářský, ale především politický blok, namířený proti versailleskému systému a marně se v záj-

	% celk. vývozu	
	1931	1932
ČSR do Německa	33,7	34,9
do Maďarska, Rakouska, Jugoslávie	12,26	10,3
celkem	46,0	45,2
Rumunsko do Německa	17,03	17,4
do Maďarska, Jugoslávie, ČSR	13,37	10,1
celkem	30,40	27,50
Jugoslávie do Německa	36,0	37,1
do Maďarska, ČSR, Rumunska	17,7	15,2
celkem	53,7	52,3
Maďarsko do Německa	41,33	48,22
do Malé dohody	16,26	16,08
celkem	57,59	64,30

Z maďarského vývozu připadalo v procentech na vývoz do:	1930					1931					1932					1933					1934				
Rakouska	28,08					29,77					30,30					27,01					19,12				
Německa	10,32					12,74					15,15					11,17					23,94				
ČSR	16,81					4,18					6,79					7,35					4,58				
Jugoslávie	5,88					5,73					6,21					5,44					2,93				

mu vztahů k Německu snažilo udržet působnost svých závazků pouze ve sféře ekonomické.

Na podzim 1934 vplynulo z československo-polského napětí sblížení Maďarska s Polskem, s uspokojením kvitované z Berlína, když dalo výraz plánům na izolaci ČSR spojenectvím německo-maďarsko-polským.

Mussoliniho jednání s Lavalem a plán Dunajského paktu vzbudily v Budapešti podráždění, když plán byl konstruován tak, aby ochraňoval Rakousko, posiloval Malou dohodu a oslabil vliv Německa; uvítán byl jen

požadavek maďarské, rakouské a bulharské zbrojní parity. Maďarský chlad vůči plánu i ve Strese byl odrazem postoje německého — preferovat v dunajském prostoru bilaterální smlouvy proti mnohostranným garancím, zamýšleným v Římě, na Západě a v Malé dohodě. Že události kolem Dunajského paktu nevedly k hlubšímu rozkolu s Itálií, bylo způsobeno okolnostmi marseilleského atentátu v říjnu 1934. Maďarsko, zkompromitované na mezinárodním fóru důvodným podezřením z byť pasivní spolupůči, bylo znovu (v tradici frankové aféry z r. 1925) odkázáno na italskou diplomatickou záštitu, aby mu pomohla vymanévrovat s pověstí co nejméně pošramocenou. Když habešský konflikt a sankce Společnosti národů vytlačily Dunajský plán z pořadu dne, došlo k tomu, co bylo tužbou maďarské zahraniční politiky — sblížení Itálie s Německem, vedoucí posléze k vytvoření Osy. (Není bez zajímavosti a je příznačné, že autorem tohoto názvu byl Gömbös.)

Vztahy k Malé dohodě se v uvedeném období neobyčejně zostřily. Politické vášně bouřily Evropou a dokonce i opatrníci pozorovatelé mezinárodního vývoje nevyklučovali možnost válečného konfliktu.

Ani na poli hospodářském nebyla situace příznivá. Již v průběhu stresového jednání o sanaci střední a jihovýchodní Evropy r. 1933 bylo jasno, že kolektivní jednání velmocí je ve skutečnosti nekolektivním zápasem o hegemonii v této části Evropy. Francouzská prestiž přitom velmi utrpěla a sebehlasitější volání o hospodářskou pomoc ze strany jejích politických spojenců padalo na hluchou půdu. Československá politika si nečinila velkých iluzí a své naděje vkládala do organizace východního paktu, který měl rozšířit politickou základnu pro zajištění bezpečnosti ČSR. Hospodářské východisko hledala v prohloubení politických svazků s malodohodovými partnery v podobě realizace hospodářského programu Malé dohody a v oslabení své měnové závislosti na postupu zlatého bloku. Devalvace Kč, provedená 17. 2. 1934, revidovala dosavadní deflační politiku, která sice posilovala kurs československé měny a zvláště pozice finančního, průmyslového a agrárního kapitálu, zato však decimovala československý vývoz, zvláště pokud se týká průmyslových spotřebních výrobků.

Orientace maďarského obchodu byla podřízena politickým zájmům maďarských vládnoucích kruhů. Římský pakt mu přinesl řadu výhod (včetně možnosti používat italských přístavů). Přispěly ke konzolidaci vnitřního trhu a maďarských financí, stejně jako druhá dodatková dohoda k německé smlouvě, zmíněná už výše.¹³⁰⁾ Nejzávažnější součástí této smlouvy byly tajné dodatky o preferencích ve výši 22 mil. pengő. Maďarsko tedy získalo preferenční výhody ještě jako dodatek k nadějím na splnění aspirací politických.

Politické vztahy mezi Československem a Maďarskem procházely krizovým obdobím a vzhledem k protichůdné orientaci hospodářské politiky se zdálo, že pokračování celní války bude adekvátním výrazem vzájemného antagonismu. A přesto byla celní válka právě v tomto období ukončena. Opět jednou se ukázalo, že závislosti ekonomiky a politiky nejsou tak pří-

močaré, za jaké bývaly občas pokládány. Důvody k hospodářskému sblížení nakonec nebyly dány jen výší škod, za celní války na obou stranách utrpených. Bezesmluvní stav začal ztěžovat přechod k hospodářské politice období pokrizového oživování. A navíc a hlavně byl na překážku i připravovaným hospodářským a politickým plánům, jež se v polovině třicátých let mezi protagonisty složitého evropského uspořádání rodily.

Československé ministerstvo zahraničních věcí se již ve druhé polovině roku 1933 intenzivně zabývalo programem hospodářské spolupráce s malodohodovými státy — připravilo též prognózu pro výměnu zboží mezi ČSR a Maďarskem.¹³¹⁾ Stejně jako u plánu výměny zboží mezi ČSR a ostatními malodohodovými státy také perspektiva výměny zboží mezi ČSR a Maďarskem byla vyložene maximalistická a vycházela z jistých zahraničněpolitických koncepcí. Ty ovšem nebyly lhostejné monopolním agrárním syndikátům, jež se nikterak nehodlaly vázat stabilními plány: vycházely naopak z bezprostředních potřeb domácího trhu, hodlajíce je krýt především z tuzemské výroby za podmínek, jimi samými určených.¹³²⁾

Snaha ministerstva zahraničí o rozšíření dovozu maďarského zboží jako pokladu pro kompenzace byla podnícena průmyslově vývozními kruhy. Zotavující se průmysl těžce nesl ztrátu odbytišť a volal po rozšíření obchodních styků se zeměmi střední a jihovýchodní Evropy. (K situaci srv. pozn. 129.) Obchodní styky s Maďarskem vyvolávaly mimořádnou nespokojenost. Začátkem roku 1934 předložil Ústřední svaz československých průmyslníků vládním resortům návrh na obchodní styky s Maďarskem, požadující, aby se při vývozu průmyslového zboží počítalo s jeho podílem na československém exportu do Maďarska v letech 1928—1930, kdy činil téměř 70 0/0. Pouze pro textilní výrobky se navrhovala kvóta ve výši 54 0/0 československého vývozu do Maďarska r. 1934.¹³³⁾ Průmysl si uvědomoval, že takových dalekosáhlých změn nelze dosáhnout v rámci dosavadního kompenzačního systému a proto doporučoval, aby byla uzavřena obchodně politická dohoda s doložkou nejvyšších výhod, doplněná kontingentními úmluvami, které se od krizového období staly trvalou součástí mezinárodního obchodu.¹³⁴⁾

Agrárikům podmínky celní války vyhovovaly a nebyli zatím ochotni přistoupit na její ukončení. Kompenzace, pro jejichž realizaci byly v březnu 1934 upraveny některé celní sazby, uspokojovaly jejich bezprostřední zájmy. Průmysloví exportéři byli dokonce nuceni dát souhlas k povolení dovozu některých maďarských průmyslových výrobků do Československa, aby se mohla uskutečnit kompenzační transakce za vývoz československého uhlí a koksu¹³⁵⁾ (který byl neustále ohrožován německou konkurencí).¹³⁶⁾

Ani maďarská vláda neprojevovala výrazný zájem o ukončení celní války. Vzhledem k realizaci Římských protokolů se klonila k prodlužování dosavadního stavu, i když se zdálo, že by zásadní československou otevřenou nabídku ne-li neodmítla, tak alespoň vážně probrala,¹³⁷⁾ byť nelze mít

pochyb o tom, že za daného stavu okolností měly vágní řeči o ochotě k jednání zatím hodnotu platonickou.¹³⁸⁾

Vážně míněné snahy o hospodářské sblížení podunajských zemí, zejména Maďarska s Československem, nepodložené bohužel dostatečnou vahou politicko-mocenskou, projevovala už v roce 1932 i později skupina maďarských politiků s národohospodářů kolem poslanců Friedricha a Grätze a známého propagátora středoevropské spolupráce dr. Eleméra Hantose. Jednali dokonce s Benešem, ale jejich snaha vyšla zcela naprázdno pro nezájem maďarských oficiálních kruhů, pracujících v té době o spolupráci s Německem.¹³⁹⁾

Zatím tedy nezbyvalo vzhledem k situaci nic jiného, než jednat o další kompenzační dohodě, podepsané pak 4. července 1934. Její obsah byl chudý, týkala se výměny zboží za 52 mil. Kč. V rámci této dohody mělo být do Maďarska dodáno za 10,34 mil. Kč koksu a uhlí, za 10,8 mil. Kč dříví (snížený odběr dřeva souvisel kromě obchodně politického napětí i se stále ještě nízkým pokrizovým stavebním ruchem v Maďarsku) a brynzy a za 10,8 mil. Kč průmyslového zboží.¹⁴⁰⁾ Skládala se z dílčích kompenzačních transakcí, které se staly konstantou obchodních styků jak svou naturální podobou (dříví za vepře, uhlí a koks za sádlo a slaninu, ovoce a zelenina za devizy pro maďarské návštěvníky Tater a čs. lázní atd.), tak svou obchodně organizační strukturou. Tuto strukturu představovaly na obou stranách odbytové syndikáty, které — jako například u dříví — dokonce vytvářely dočasné smíšené společnosti. Poskytovaly jisté možnosti zásadně jen partnerům kapitálově silným. Pro kompenzační transakce byly zajištěny autonomní celní sazby pro dovoz maďarských výrobků do Československa.¹⁴¹⁾ Další dohodu uzavřely Národní banky; jejím úkolem bylo zajistit likvidaci zamrzlých maďarských pohledávek v ČSR.¹⁴²⁾ Dohoda o refundaci 1/2 syndikátních poplatků na maďarské zemědělské výrobky byla posléze úvodním krokem k vyrovnání preferenčních úlev pro Maďarsko na úroveň preferencí, poskytovaných malodohodovým partnerům Československa.

Realizování těchto dohod pochopitelně záviselo na obchodní organizaci, osvědčivší se jako dříve především v odbytových syndikátech řízených agrárníky. Průmysl si záhy začal stěžovat — nečerpaly se ani stanovené kontingenty a odbyt československých výrobků byl neobyčejně ztížen maďarskými dovozními přírážkami ve výši 20—40 % ceny, těžkopádným povolovacím řízením, umocňovaným drobením kontingentů na malé partie, skládáním záruk ve výši 25 % hodnoty dováženého zboží v případě, že kompenzace nebyla uskutečněna okamžitě, i drahotou bankovních poplatků za zprostředkování kompenzačních obchodů. Značné ovšem byly i potíže s odbytem maďarských výrobků v Československu. Vzhledem k vysoké cenové hladině ve výrobní zemi se těžko na československém trhu prosazovaly.

Celkový výsledek obchodních styků mezi ČSR a Maďarskem za rok 1934 byl velmi neuspokojivý. Pokles čs. exportu se nepodařilo zastavit, vyhlíd-

ky na rok 1935 byly neutěšené a krátkodobá platnost kompenzačních dohod zvyšovala nejistotu. Navíc se na prosincové schůzce čs. a maďarské delegace ukázalo, že ani jedna strana nemá jasnou představu o konkrétních potřebách a požadavcích a tak došlo jen k úmluvě, že jednání budou časem pokračovat.¹⁴³⁾

Postoj průmyslových vývozců lze v té době už oprávněně charakterizovat jako nejvyšší měrou nervózní, zvláště když agrárníci prosadili od začátku roku 1936 zvýšení cel na vepřové sádlo a slaninu, tradiční už objekt kompenzace za uhlí a koks.¹⁴⁴⁾ Prodejní kancelář ostravsko-karvinských kamenouhelných dolů (Gutmannova společnost, která se právě uvedenými kompenzacemi zabývala), napsala představitelům živočišného syndikátu, že toto opatření připraví československý uhelný průmysl nejen o maďarský, nýbrž i o rakouský trh. Ústřední svaz československých průmyslníků vypracoval o situaci zvláštní memorandum, datované 7. 2. 1935.¹⁴⁵⁾ Působivě v něm vylíčil katastrofální úpadek průmyslového vývozu do Maďarska, způsobený — podle něj — nejen bezesmluvním stavem, nýbrž i kompenzačními obchody, preferujícími vývoz československých surovin a polotovarů do Maďarska a dovoz maďarských průmyslových výrobků do Československa. Svaz označil tuto situaci za abnormální a zdůraznil, že hrozí nejen úplná ztráta maďarského trhu, nýbrž i těžká konkurence maďarských výrobků na trhu balkánském. Jako již několikrát předtím, vznesl požadavek normalizace obchodních vztahů v podobě obchodní smlouvy s doložkou nejvyšších výhod. Kromě toho doporučoval uzavření kontingentních dohod, jež by zajistily export čs. průmyslových výrobků ve výši 76—100 mil. Kč. I československé vyslanectví v Budapešti se nadále přimlouvalo za normalizaci obchodně politických vztahů, která by umožnila dohodu o kontingentech a doporučovalo uzavřít tajnou dohodu o preferencích.¹⁴⁶⁾

Odpor československých agrárníků se nezměnil, leč tentokrát už i maďarská oficiální místa začala konkrétně považovat dosavadní stav za nevhodný.¹⁴⁷⁾ (Srov. pozn. 81.) Na jaře 1935 maďarská vláda navrhla uzavřít dohodu s klausulí nejvyšších výhod, jež by se týkala i tzv. nastupování živností. Zároveň doporučila uzavřít kompenzační dohodu s platností do konce roku. Ministerstvo zahraničí ČSR ve své informaci pro předsednictvo vlády z 12. března 1935 zdůraznilo, že věc je naléhavá vzhledem k blížící se sezóně a že je nutné vzít speciálně v úvahu zajištění provozu podniků Rimamuráňské společnosti na území ČSR.¹⁴⁸⁾ Porada československé a maďarské delegace ve Vídni v dubnu 1935 ukázala, že maďarská vláda vedle normalizace obchodně politických vztahů žádá dokonce opuštění clearingového systému při úhradách za kompenzační transakce a hodlá přejít k devizovému styku. Navíc byl předložen požadavek rozšíření preferenčních příspěvků.

Pokrizové oživení výroby, oživení zahraničněobchodní aktivity Maďarska v rámci Římských protokolů a smlouvy s Německem, zdá se, jednak vytvořilo vůbec psychologicky vhodnou situaci pro oživení obchodních

styků československo-maďarských, jednak vyvolávalo v ne ještě zcela jednotně proněmeckých a proitalských maďarských vládnoucích kruzích snahu nějak rostoucí ekonomickou závislost na Říši kompenzovat, vše ovšem v rigorózně revizionistickém duchu. (Pro tuto thesi by hovořilo například i obnovování a modifikování clearingových smluv se Švýcarskem a Francií apod.) Československé delegaci byla ve Vídni předána listina maďarských výrobků v celkové hodnotě 126,8 mil. Kč.¹⁴⁹⁾

Při schůzce delegací v červnu bylo dosaženo značného pokroku. Dne 14. 6. byla podepsána obchodně politická dohoda, obsahující klausuli o nejvyšších výhodách v oblasti cel, podnikání a tzv. usazování na území druhého státu.¹⁵⁰⁾ Mezi Národními bankami obou zemí byla uzavřena dohoda o platebním styku, řešící úhradu tzv. finančních platů (tzn. vyplývajících nikoli z výměny zboží) a likvidaci zamrzlých pohledávek.¹⁵¹⁾ Dále byla podepsána kompenzační dohoda ve výši 80 mil. Kč, platná do konce roku 1935. V rámci této úmluvy mělo být do Maďarska vyvezeno dříví za 19 mil. Kč, koksu za 14 mil. Kč a průmyslových výrobků za 21 mil. Kč. Speciální kompenzační dohody byly určeny pro likvidaci zamrzlých pohledávek (ve výši 3,25 mil. Kč), pro krytí lázeňského ruchu zejména v Tatrách (bojkot československých lázeňských míst ve prospěch Rakouska, Německa a jiných zemí se pomalu a jistě stával vlasteneckou módou maďarské společnosti), podíl činil tedy jen 5 mil. Kč, a pro provoz Ríma-muráňské společnosti (15 mil. Kč). Maďarské kontingenty se skládaly hlavně z vepřů, sádla, slaniny, ovoce a zeleniny.¹⁵²⁾ Československá strana se zavázala snížit cla na dovoz maďarských výrobků a omezit placení tzv. fytologických dávek při dovozu ovoce.

Zásadní význam komplexu dohod, podepsaného 14. 6. 1935 tedy nespochívá v samotné kompenzaci, nýbrž v normalizaci obchodně politických vztahů. Celní válka byla u konce a začínala se uvolňovat cesta pro oživení obchodu, i když hned sama struktura kompenzační dohody ukázala, že nadále budou páteří výměny zboží konkrétní dohody mezi odbytovými syndikáty na obou stranách, praxe ostatně v Evropě v krizi i po ní běžná. Platnost dohody až do konce r. 1935 byla krokem kupředu.

V průběhu podzimního zasedání obchodních delegací se projednávala modifikace kompenzací, ovlivněná neúrodou některých zemědělských plodin v Maďarsku. Na listopadové schůzce Maďaři opět předložili návrh na odbourávání clearingového systému úhrad a na přechod k devizovým platům. Zřejmě se tu projevil program nového schopného ministra financí Gömbösovy vlády, zkušeného finančníka Imrédyho a jeho snaha zastavit pokles maďarských devizových rezerv (srov. pozn. 102, pokles v ní naznačený pokračoval). Clearingová pasíva v obchodu s velkými politickými protektory k nápravě stavu pochopitelně vést nemohla a tak se hledaly cesty jiné. Tyto návrhy narážely na námítky československé delegace, z nichž plynulo, že zvláště čs. agrárním kruhům systém kompenzací v původní podobě neobyčejně vyhovoval.

Koncem roku 1935, při rozhovorech o stycích na rok 1936 bylo rámcové

ujednání doplněno kontingentními listinami a speciálními dohodami o krytí zamrzlých pohledávek, o zajištění turistického ruchu a o výpomoci pro podniky Rimamuránské společnosti. Speciální dohoda byla uzavřena o dovozu bludného křemence z Maďarska.¹⁵³⁾ Spory o otázky kursovní byly vyřešeny dohodou o platebním styku, podle níž měli maďarští exportéři dostávat vývozní prémii ve výši 40 % oficiálního kursu Kč, zatímco maďarští dovozci měli platit zvláštní přírážku ve výši 43 % oficiálního kursu Kč. Touto dohodou maďarská vláda konečně v podstatě uznala, že uměle udržovaný kurs maďarské měny není únosný a přistoupila na fixování úpravy ve vztahu ke Kč. Další dohoda o nákupech rumunské kukuřice pro maďarský výkrm veprů byla podmínkou pro dovoz maďarských prasat v relacích, vyhovujících československému domácímu trhu, svou podobou byla zajímavou výjimkou.

Dohoda o výměně zboží na rok 1936 byla tečkou za celní válkou mezi Československem a Maďarskem. Odstranila provizória, jež sice — jak je snad už provizóriím vlastní — fungovala několik let, na obchodní styky mezi oběma státy však působila neblaze. Přejít k dlouhodobějším dohodám byl umožněn smlouvou ze 14. 6. 1935. Normalizovala obchodně politické styky na podkladě klausule nejvyšších výhod a dovolila proclívání zboží podle smluvního celního tarifu.

Celní válka byla u konce — tato skutečnost ovšem nikterak neznamenala změnu vzájemného poměru politického.¹⁵⁴⁾ Před střední Evropou stál sice ještě v té době Hodžův plán, ale také už jeho neúspěch, Mnichov, vídeňská arbitráž a 15. březen 1939. Československo-maďarské obchodní styky už nikdy nedostoupily výše a intenzity konce let dvacátých, ani stupně alespoň srovnatelného.¹⁵⁵⁾

Celní válka byla v podstatě zápasem československé agrární buržoazie o monopolní ovládnutí domácího zemědělského trhu. Nástrojem tohoto zápasu bylo mj. i drastické omezení dovozu maďarských zemědělských výrobků, kteréžto úsilí mělo pendant ve snahách maďarského průmyslového kapitálu o ovládnutí vlastního vnitřního trhu a jeho monopolizaci mimo jiné i bojkotem dovozu československých průmyslových výrobků. Žádný z těchto protagonistů na celní válce neprodělal. Československým agrárikům se vnitřní trh ovládnout podařilo a těžili i z dovozu maďarských agrárních produktů, kompenzovaných důsledně vývozem surovin a polotovarů z hospodářských sfér, s nimiž byli v „příjemném spojení“. Rovněž maďarský průmysl vytěžil z celního konfliktu vše, co bylo možné. Důvoz průmyslových výrobků z Československa se snížil na minimum; importovaly se odtud především suroviny pro průmyslovou výrobu a dokonce se zvýšil vývoz maďarských průmyslových výrobků do ČSR.

Podstatné ztráty ovšem utrpěla část maďarského vývozu zemědělských výrobků, připravená celní válkou o značné částky. Velkostatek však nebyl rozhodující mocenskou komponentou maďarské vnitřní politiky v této době opřené o průmyslový a finanční velkokapitál a střední vrstvy. Navíc mu byla opatřena odbytiště nová, ztráty neslo především střední a drobné

rolnictvo. Stejně tak ztrátově vyšel československý průmyslový export do Maďarska, rovněž nucený hledat odbytiště jiná, často méně výhodná a nikterak hojně se nabízející.

Spočítat ztráty na obou stranách a rozhodnout, kdo vlastně vyhrál, by bylo velmi obtížné a nemělo by to ani smysl. V každém případě lze totiž konstatovat, že celní válka drasticky redukovala výměnu zboží, kruté postihla četná výrobní odvětví na obou stranách, zbídačila statisíce lidí a zároveň byla doprovázena nacionalistickými útoky z obou stran, které zatemňovaly podstatu konfliktu i jeho zdroje, spočívající v kapitalistickém systému obou zemí.

ZOSTŘOVÁNÍ EVROPSKÉ KRIZE OD POLOVINY 30. LET DO MNICHOVA, INTEGRAČNÍ STŘEDOEVROPSKÉ PLÁNY A OBECNĚ POLITICKÝ RÁMEC ČS.-MAĎARSKÝCH OBCHODNĚ POLITICKÝCH VZTAHŮ

Frontě evropských agresivních sil, která se v polovině 30. let konzolidovala, nešlo již jen o revizi mírových smluv, nýbrž o nové rozdělení Evropy a světa. Západní velmoci za této situace manévrovaly, stále pevněji rozhodnuty hájit vlastní imperiální zájmy a expanzi usměrňovat na východ, do střední a jihovýchodní Evropy a především na SSSR. Maďarská politika, již v předchozích letech silně orientovaná na Itálii a Německo, tento vývoj vítala¹⁵⁶⁾ a agilně podporovala, už dávno nepokládajíc zbrojní paritu a revizi mírových smluv na otázku programu nebo dokonce jen propagandy.¹⁵⁷⁾ Orientovala maďarské hospodářství na zbrojní úkoly a zahraničněpolitický kurs podřídila ještě více politickým záměrům vládnoucích kruhů, společensky poněkud modifikovaných, jak vyplývá z našeho dřívějšího výkladu.

Nástup Německa, Itálie a jejich satelitů byl napřed dvoukolejný, než dospěl k předmnichovskému unisonu. Zatím do jisté míry rozptýlené síly obou fašistických velmocí předestíraly — byť neúmyslně — západním velmocem a celému francouzskému systému ještě celou řadu potenciálních způsobů, jak vytvořit odporuschopnou středoevropskou a podunajskou jednotu; všechny tyto možnosti se však nakonec ukázaly fiktivními.

Vůči Rakousku kombinoval Berlín politický nátlak s řáděním nacistických bojůvek, vystupňovaným až k nezdařenému pokusu o puč v červnu 1934. Maďarsko si zaangažoval do své sféry zájmů, odhlédneme-li realisticky od významu vlastních budapeštských iniciativ, docela jinak. Nejdřív se stavěl rezervovaně k pokusům jeho vládních kruhů o politickou a ekonomickou spolupráci, přednost dával realizaci Schachtova „Nového plánu.“¹⁵⁸⁾ Německo-maďarská obchodní dohoda z 21. 2. 1934 pak otevřela Říši cestu k postupnému ovládnutí maďarského trhu. Germanofilským

optimistům v maďarské politice nepřišla na um zrádná úskalí německého ekonomického egocentrismu. Byli spokojeni s preferenčními výhodami maďarského dovozu obilnin, poskytovanými za nákup německých průmyslových výrobků, nedohlédající posledních politických konců této ekonomické závislosti. Německu smlouva zajistila dokonalé odmrazení zbožních a finančních pohledávek.

Italská politika sledovala tento vývoj situace se znepokojením, protože právě Rakousko a Maďarsko pokládala za odražiště k svému proniknutí do střední a jihovýchodní Evropy. Vydatně proto přispěla k likvidaci červnového puče v Rakousku a pokusila se prohloubit politický a hospodářský svazek s oběma zeměmi kombinací hospodářských a politických ujednání, Římskými protokoly.¹⁵⁹⁾ Tento systém bilaterálních dohod zajišťoval Maďarsku odbyt značné části jeho obilních přebytků, Itálii a Rakousku garantoval odbyt průmyslových výrobků; stanovené kvóty byly doplněny systémem preferencí a celních výhod, Itálie usilovala o zvýšení obratu svých adriatických přístavů apod. Politický konzultativní pakt akcentoval společný postup tří států. Stejně jako obchodní kontakty s Německem i Římské protokoly poskytly Maďarsku vítanou náhradu ztrát z celní války s Československem. Trvání německo-italského antagonismu považovala Budapešť za nevýhodné a neustále se vracela k myšlence sblížení velmocí, pro realizaci jejích revizních nároků tak potřebnému. Maďarská zahraniční politika se nechtěla jednostranně vázat na Itálii, zvláště ne tehdy, kdy se důvodně obávala francouzsko-italského sblížení. Mussoliniho plán Dunajského paktu ji podráždil, neboť směřoval ke stabilizaci Rakouska, eliminaci německého vlivu a svým způsobem by byl býval posílil postavení Malé dohody. Maďarská vláda byla o paktu ochotna uvažovat snad jen proto, že jeho návrh byl spojen s návrhem legalizace maďarské, rakouské a bulharské zbrojní parity. Kategoricky však odmítala, aby tento zisk byl podmiňován, na návrh Československa, uzavřením paktu o vzájemné pomoci.¹⁶⁰⁾

Zahraniční politika ČSR byla nadále zakotvena ve francouzském sponeckém systému, který se rozpadal; à la longue byl v té době namířen vlastně už proti jejím zájmům. Situaci ještě více zkomplikoval polsko-německý pakt z února 1934, po němž se obnovila polská kampaň proti ČSR, československé manévrovací možnosti byly tím neobyčejně ztíženy. Válka se zdála být v polovině 30. let přede dveřmi a československou hranici obklopovali sousedé, od nichž si s výjimkou krátkého úseku rumunského nebylo lze slibovat ani blahovolnou neutralitu v případě konfliktu. Navíc se hospodářská orientace ČSR ve svých směrech podstatně mýjela se směřováním zájmů politických, kterážto skutečnost jí povážlivě ztěžovala ekonomické ovlivňování vývoje politických událostí ve střední a jihovýchodní Evropě. „Hospodářská Malá dohoda“, ustavená z československé iniciativy na počátku roku 1934 měla alespoň částečně vyrovnávat disproporce mezi politickou a hospodářskou orientací ČSR. Naděje na úspěch byly od počátku oprávněně nevelké, neboť československé hospodářské kruhy (a ku-

podivu nejen agrární) projevovaly pozoruhodný nedostatek prozíravosti, když nerealizovaly ani ta opatření, jejichž uskutečnitelnost byla zřejmá, zvláště pokud se týkalo rozšíření dovozu surovin a polotovarů ze střední a jihovýchodní Evropy. Tmelem malodohodového seskupení, stále snadněji rozrušitelným, zůstaly tedy i nadále především obavy před maďarskou revizní politikou.¹⁶¹⁾

Východiskem z ohrožení nebyly nakonec ani pokusy o organizaci kolektivních bezpečnostních paktů, které měly v Evropě zaručit status quo, i když nevylučovaly možnost jisté revize mírových smluv, zrovnoprávnění poražených států ve zbrojení apod. Československá vláda podporovala Balkánský pakt, Východní pakt, i myšlenku Dunajského paktu, maximum nadějí vkládajícího do Východního paktu — v souladu ovšem s francouzskou koncepcí, která od Lavalova nástupu do premiérské funkce a na křeslo ministra zahraničí pokládala spojenecký pakt se SSSR za kartu ve hře na cestě k dohodě s nacistickým Německem.

Přestože Československo účinně kooperovalo v akcích Společnosti národů a spolu se svými malodohodovými partnery se plně podílelo na hospodářských sankcích vůči Itálii po zahájení habešské agrese (Maďarsko ovšem Itálii všemožně podporovalo, vděčno mimo jiné i za diplomatickou likvidaci krajně nepříznivých následků marseilleského atentátu na jeho zahraničněpolitický prestiž), uvědomovaly si zároveň naše vládnoucí kruhy, že italské tažení oslabuje interes Říma na středoevropském prostoru a usnadňuje pronikání Německa. Proto na začátku roku 1936 prezentoval ministerský předseda Hodža plán hospodářského sblížení mezi malodohodovým a italským blokem, které se mělo opírat i o vývoz agrárních přebytků do západní Evropy a zvláště Anglie.¹⁶²⁾ Politickým záměrem tohoto projektu bylo vyřazení vlivu jak Německa, tak SSSR na politické silokřivky střední a jihovýchodní Evropy.

Hodžovo jednání v Rakousku, jímž chtěl realizaci své koncepce otevřít, narazilo na energický odpor Berlína. Nenašla nakonec pochopení ani u malodohodových států a italský blok ji kategoricky odmítl.¹⁶³⁾ Achillovou patou všech konzolidačních a kooperačních pokusů byl fakt, že západní velmoci se již od italské agrese plně oddaly politice appeasementu. Skandální odhalení o zákulisních jednáních Francie, Británie a Itálie a zvláště pak postoj k obsazení demilitarizovaného pásma v Porýní ukázaly, jak vzdálená je jim už myšlenka celoevropské spolupráce a garancí versailleského systému. Většina států střední a jihovýchodní Evropy začala kompenzovat vytrácející se důvěru k Západu a zejména k Francii sblížováním s Německem. Experimenty, usilující o konkrétní výraz porozumění mezi Malou dohodou a SSSR nemohly mít tedy naději na úspěch.¹⁶⁴⁾

Vytvoření osy Berlín-Řím bylo symptomatickým závěrem tohoto mezidobí. Zmizela jakákoli i teoretická možnost využití antagonismu fašistických velmocí, občanská válka ve Španělsku sblížila Itálii s Německem. Podpora Rakouska a s ní spjaté balkánské aspirace se už ukázaly být pro Řím neúnosnými, spojila tedy jejich perspektivu úže s realitou. Rakousko

přestalo být jablkem sváru — Mussolini vypravil v říjnu 1936 ke svému vojensky, politicky i hospodářsky mohutnějšímu partnerovi ministra zahraničí a v Berlíně došlo k dohodě o příštím osudu „Donauraumu“. Hlavní úlohu při přípravě expanze a naději na zisk z ní převzalo Německo. Opřít se mohlo o hospodářský vliv a politickým nástrojem si kromě konvenčních prostředků diplomatických učinilo nátlakovou pátou kolonu a zfanatizované německé menšiny.

Maďarské politice, totiž jejím revizním kruhům, tento vývoj událostí naprosto vyhovoval. Krok německé armády, obsazující Porýní, rozvíbroval základy versailleského systému. Maďarsko v té době patřilo ke státům, jež byly už přesvědčeny, že rozpad této bariéry proti novému dělení Podunají je otázkou poměrně krátkého času. Polovina roku 1936 přinesla Maďarsku vnitropolitickou změnu, jejíž předpokládaný vliv na zmírnění averzí mohl vzbuzovat z počátku v Praze jisté naděje na sblížení. Zemřel totiž germanofil par excellence maďarský premiér Gömbös, vystřídán v úřadě Kálmánem Darányim. Protigömbösovská opozice v zemi v něj skládala naděje na jistou emancipaci od Osy a Německa zvlášť. Nový premiér sám měl v úmyslu zrevidovat zděděný způsob spojenectví s Německem ve prospěch západních mocností.

Na počátku roku 1937 Československo zkorigovalo Hodžův plán a nabízelo Maďarsku přátelskou smlouvu v rámci Malé dohody i za cenu poměrně značných ústupků. Fakt jednání samotného a pokusy a dohodu s ČSR, třebaže z maďarské strany v podstatě od počátku uvědoměle sterilní, měly zaktualizovat obnovení vztahů Budapešti k západním mocnostem. Bezprostředně utilitární revizionismus, který určoval a omezoval maďarskou zahraniční politiku především, však tyto cesty záhy uzavřel. Když už totiž v létě 1936 Maďarsko za pomoci italské vlády a generálního štábu vypracovalo plán vojenského přepadení Jugoslávie a přestalo o půl roku později na pokyn z Berlína, musel jeho vztah k Jugoslávii a Rumunsku ztratit na napětí, vzrostly tím víc naděje a očekávání na zúčtování alespoň s Československem. Už v lednu 1937 byl maďarský postoj k malodohodovým státům poznamenán německou koncepcí¹⁶⁵⁾ — hledáním dohody s Jugoslávií, modu vivendi s Rumunskem a směřováním k izolaci ČSR.¹⁶⁶⁾ Když Československo akceptovalo jako základ jednání i záměrně přemrštěné maďarské menšinové požadavky, byla pro Budapešť vítaným východiskem neochota Rumunska k jakýmkoli menšinovým koncesím, plynoucím z momentální rumunské vnitropolitické situace. Na konci roku 1937 se jednání definitivně rozpadla.

I takovéo v podstatě neplodné a německé koncepci v zásadě neodporující rozhovory způsobily znepokojení v Berlíně, odkud se zároveň s nechtíf sledovalo jednání mezi Prahou a Vídní, upozorňující na případný trojúhelník Praha-Vídeň-Budapešť. Faktické a na konci roku 1937 i oficiálně formulované desintéressement Anglie a Francie na střeoevropských problémech, vnitřní zmohutnění Německa, konsolidace Osy, rostoucí ekonomická závislost Maďarska stejně jako rozmach pravicových hnutí

v zemi ztěžovaly až znemožňovaly maďarský odvrát od dřívější linie, i kdyby se o něj bývalo bylo usilovalo daleko úporněji, než se vůbec premiér Darányi snažil. Ve spojení s Německem, jakkoli riskantním, viděl i on nejschůdnější cestu k obnovení Velkého Maďarska, ať už mělo k němu dojít politickým nátlakem nebo silou zbraní.

S rokem 1937 skončila etapa mírového úsilí o revizi, jímž Maďarsko maskovalo vojenské přípravy. V listopadu 1937 vzala na sebe při berlínských jednáních německých a maďarských špiček konkrétní podobu maďarsko-německá vojenská spolupráce proti ČSR jak v oblasti vojenské,¹⁶⁷⁾ tak v koordinaci irredentistického menšinového hnutí v ČSR.¹⁶⁸⁾ Bázi protičeskoslovenských akcí rozšířilo od počátku roku 1938 důrazně akcentované spojenectví maďarsko-polské.

Bezprostřední německé sousedství po anšlusu Rakouska sice maďarskou společnost, vládní kruhy nevyjímaje, šokovalo, leč poskytlo zároveň naděje na brzké „řešení případu ČSR“. Maďarsko už po léta pracovalo navzdory spojeneckým závazkům v proněmeckém duchu proti Rakousku, když sabotovalo mírové uspořádání v podunajském prostoru. Politika dohasínajících Římských protokolů, v roce 1936 reorganizovaných,¹⁶⁹⁾ nakonec dovolila Německu anexi jednoho ze signatářů, aniž by druzí dva vznesli protest alespoň formální. Protičeskoslovenské směřování maďarské politiky se dostalo do další, intenzivnější etapy, byť bylo občas přibrzděno ráznými vystoupeními ČSR, ať už diplomatickými nebo např. květnovou mobilizací.

Nezbytným předpokladem maďarského úspěchu mělo být zajištění jugoslávské a rumunské neutrality pro případ útoku na ČSR. Maďarská diplomacie zaangažovala k vyřešení tohoto problému jak velmoci Osy, tak Polsko. Dubnová sinajská konference Malé dohody však právě v té době sjednotila narušené záporné stanovisko jejích členů k dvoustranným dohodám s Maďarskem, o jejichž hodnotě nebylo tehdy už celkem žádných pochyb.

Situaci zkomplikoval vnitropolitický vývoj v Maďarsku. Zesílené snahy extrémní pravice o větší podíl na moci spolu s poznáním, že by mohlo být nebezpečné jednat dále jako sused agresivního Německa jednoznačně proti západním mocnostem, po anšlusu opět jevícím zájem o středoevropské události, vedly horthyovské kruhy k tomu, aby po březnových zákrocích Francie a Británie v zájmu jak své prestiže, tak svých plánů vystřídaly poněkud zkompromitovaného premiéra Darányiho Bélou Imrédym. Ten přioděl Darányiho už příliš průzračně proněmeckou koncepci jistými novými prvky.¹⁷⁰⁾

Revizní politika byla v léta 1938 zaměřena už plně k získání společné hranice s Polskem na Slovensku a Zakarpatské Ukrajině. Poměr k Rumunsku byl zklidněn menšinovými jednáními na jaře a za neutralitu Jugoslávie bylo Maďarsko ochotno pozapomenout na revizní nároky na její území. Německou podporu chtělo zase jednou umocnit užší spoluprací s Itálií, jež by byla bývala chtěla maďarskou vahou poněkud posu-

nout těžiště Osy na svou stranu. Váhání přistoupit bezvýhradně k „horizontální ose“ Řím-Budapešť-Varšava, i když se jevila pro Budapešť (ale hlavně ovšem pro Řím) výhodnou, sdostatek signalizovalo maďarskou závislost na Říši.

Přesto bezvýhradně proněmecký kurs generálního štábu paralyzovala maďarská diplomacie aktivitou zdánlivě mírotvornou. Na bledské konferenci 22. 8. 1938 dosáhlo Maďarsko uznání vojenské rovnoprávnosti a připojilo se k myšlence neútočení v duchu Kellogova paktu. Sjednalo gentleman agreement s Jugoslávií a s Rumunskem o menšinových problémech a podařilo se mu díky záměrně nadsazeným menšinovým požadavkům vyšachovat z jednání Československo, přičemž parafy ostatních menšinových dohod měly být závislé právě na úspěchu těchto jednání. Možnost profitovat ze spojení s Německem takto zůstala otevřená a klauzule o neútočení mohla dojít ocenění až přecenění v očích Západu.¹⁷¹⁾

Simultánně se ovšem na příkaz Berlína koordinovaly v Německu na nejvyšší úrovni vojenské přípravy a maďarské váhání podrobit se německým požadavkům zakrátko neodolalo nátlaku. Určitá stále trvající opatrnost s ohledem na Francii a Anglii vzala za své až po berchtesgadenských jednáních; přes německé naléhání zatím odmítalo Maďarsko například iritovat Velkou Británii vystoupením ze Společnosti národů.

Doba bezprostředně předmnichovská proběhla pak z maďarské strany ve znamení výhružné diplomatické aktivity proti Československu se známým finále komárenským,¹⁷²⁾ završeným 1. vídeňskou arbitráží a 15. březnem.

SROVNÁNÍ ZÁKLADNÍCH TENDENCÍ ZAHRANIČNÍ OBCHODNÍ POLITIKY ČSR A MAĎARSKA A PRŮBĚH OBCHODNĚ POLITICKÝCH VZTAHŮ TĚCHTO ZEMÍ OD REALIZACE DRUHÉ OBCHODNÍ SMLOVY DO MNICHOVSKÝCH UDÁLOSTÍ

Hospodářská situace Československa i Maďarska se v letech 1934—1936 začala zlepšovat — jak v důsledku pokrizové regenerace světového trhu, tak v důsledku zbrojní konjunktury v obou zemích. V ČSR se neměnilo divergentní napětí mezi zájmy agrárních a průmyslových kruhů; autarkistický agrární kurs dosáhl v tomto období významných aktiv, zejména v obilnářství. Agrární monopolní organizace účinně zasahovaly do čs. dovozní politiky^{172a)} a značně omezovaly dovoz obilnin i v rámci malodohodových obchodních styků. Soustavně útočily proti představě, že by plány výměny zboží mezi malodohodovými státy měly snad být pokládány za závaznou směrnici a snažily se prosadit, aby byl odbourán systém preferencí, bez kterého by se nákup zemědělských produktů ze zemí střední a jihovýchodní Evropy byl býval ovšem stal v daných podmín-

kách světového trhu naprosto nemožný. Podobná politika při zavedeném systému clearingových platů krajně omezovala možnosti výměny zboží a vytvářela stále nové zdroje rozporů mezi Československem a jeho malo-dohodovými partnery.

Druhým závažným problémem Československé obchodní politiky byla velmi pomalá přestavba teritoriálního zaměření obchodních spojů. Stačí srovnat německý a čs. podíl na obchodu států střední a jihovýchodní Evropy (za rok 1935).¹⁷³⁾

Podíl na dovozu	Německo	ČSR
Rakouska	17,4 ‰	12,8 ‰
Maďarska	22,6 ‰	4,8 ‰
Rumunská	24,4 ‰	10,3 ‰
Jugoslávie	16,2 ‰	14,0 ‰
Řecka	8,6 ‰	3,9 ‰
Bulharska	21,2 ‰	9,8 ‰
Podíl na vývozu	Německo	ČSR
Rakouska	16,2 ‰	7,3 ‰
Maďarska	23,9 ‰	4,5 ‰
Rumunská	16,5 ‰	6,0 ‰
Jugoslávie	18,7 ‰	13,4 ‰
Bulharska	48,0 ‰	10,0 ‰
Řecka	29,0 ‰	2,7 ‰

Anglosaská skupina, zvláště po opětovném zapojení Velké Británie na středoevropské a jihovýchodoevropské trhy, představovala pro čs. zahraniční obchod sice aktivnější položku než i například teritoriálně bližší skupina rakousko-německá. Vzdáleností odbytišť i cenovými výkyvy a konkurencí to byla ovšem oblast značně riziková; přesto znamenala v očích příslušných činitelů směřování nejdůležitější.¹⁷⁴⁾

Československá politická závislost na Francii neznamenalala vůbec nějaké rozhodující plus pro ekonomiku. Od roku 1927 měl vzájemný obchod trvale klesající tendenci, neboť Francie „... v hospodářském směru dbala více na požadavky vlastních výrobců než na požadavky svých přátel...“, jak si stěžovaly čs. průmyslové kruhy.¹⁷⁵⁾

Jednou z mála možností, jak si za dané konstelace vnitropolitických vlivů rozhojnit obchod se státy střední a jihovýchodní Evropy, bylo, odbírat tam zvýšenou měrou suroviny a polotovary, nakupované jinak na Západě. K obratu tohoto druhu zase projevovaly nechuť československé průmyslové a obchodní sféry; odhodlávaly se k němu jen velice pomalu a neochotně, odvolávající se na uzavřené kontrakty a na četné překážky, jež by byly bývaly s touto reorientací spojeny. Pouze některé československé strojírenské a železářské koncerny (Škodovka, Vítkovice, Baťa,

několik chemických závodů apod.) zahájily pokusy o novou politiku v tomto směru, organizovaly přímé styky s hospodářskými kruhy jednotlivých zemí a uzavíraly s nimi přímé kompenzační dohody.

Maďarský velkokapitál se pokoušel o konkurenci v jihovýchodní Evropě. Např. rudné bohatství Jugoslávie a Bulharska se v polovině 30. let dostalo do popředí zájmu nejen jako zdroj kompenzačních vyrovnání, nýbrž i strategických surovin. Na jaře 1937 byla v Sofii založena Bulharská báňská a hutní společnost, v majetku čs. stejnojmenné společnosti, která se měla věnovat výzkumu, těžbě a exportu železných rud. Kromě Německa a Francie se na tento trh velice intenzivně zaměřilo Maďarsko. Včasnost čs. iniciativy i taktu, jak jsme ukázali, jednotlivé, byla našimi hospodářskými experty kvintována s velkým uspokojením.¹⁷⁶⁾

Třetí kámen úrazu představovala v těchto zahraničně obchodních souvislostech československá valutová politika. V únoru 1934 byla provedena devalvace československé měny, snižující její zlatý obsah o 1/6. Částečně zastavila deflační proces, připojením ke zlatému bloku v r. 1929 vyvolaný a setrváváním v tomto seskupení živěný. Vzniklá disparita mezi vnitřním a zahraničním trhem, umocněná zvláště poté, co zlatý standard opustila Velká Británie, zdecimovala československý vývoz a prohloubila působení nepříznivých vlivů krize na československou ekonomiku. Pro finanční kapitál byla deflační politika nevýhodná,¹⁷⁷⁾ prospívala však výrobním odvětvím, která dovážela suroviny ze zahraničí a odbytem hotových výrobků byla orientována převážně na vnitřní trh. Tato část průmyslu spolu s agrárními kruhy dokázala z této situace maximálně profitovat. I poté, co devalvace vyrovnala podstatnou část disproporcí mezi vnitřním a zahraničním trhem, Československo nadále zůstávalo věrno politice zlatého bloku. Následující období druhé deflace, přinesší znovu újmy nejen hospodářské, nýbrž i politické, uzavřela teprve devalvace druhá, provedená v říjnu 1936.

Operativnost československé obchodní politiky v této době omezovaly navíc představy, vlastní období volného obchodu. Na clearingový systém se pohlíželo jako na nutné zlo — východisko z krize měla představovat kýžená likvidace restriknčních opatření. Takovýto postoj ovšem pak nedovoloval využít obchodně politických možností, clearingem nabízených. V letech 1934—1936 ČSR sice uzavřela další clearingové dohody (s Tureckem 1934 a Itálií 1935) a dohody, upravující clearingové úmluvy z let předchozích,¹⁷⁸⁾ ale prováděla tuto politiku jaksí pouze na „účetnické“ úrovni, k ulehčení likvidace zbožních a finančních závazků a k udržení aktivního salda za každou cenu, nepoužívajíc clearingů jako účinného ekonomického nástroje. Přitom výhody pasivního salda kombinovaného s účinným systémem clearingově-transferových opatření měla před očima hned v německém sousedství. I když šlo ovšem o totalitní stát, který své velmocenské ambice pomalu měnil ve skutečnost, prost sebemenších skrupulí v mezinárodním soužití a vytvářeje si mocenské nástupišť právě ekonomickou politikou. Při úvahách o výhodnosti clearingového systému je

pochopitelně nutno počítat i s absorpční schopností toho kterého trhu, jež právě např. v německém případě byla vzhledem k výši zemědělské produkce a zbrojní orientaci hospodářství obrovská. Je třeba pomyslet i na strukturu československé průmyslové výroby s převahou lehkého průmyslu, jemuž se krizí zmenšila odbytiště, následujícím oživením mu přibýlo konkurence a postupující válečnou orientací evropské ekonomiky se jeho výrobky stávaly stále více zbytnými.

Přesto československé zaostávání za potřebami mezinárodního hospodářského života bylo zřejmé. ČSR ztrácela trhy nejen pro objektivní potíže, plynoucí ze struktury jeho hospodářství, nýbrž i proto, že se jeho zodpovědní národohospodáři, politikové i masa participantů na mezinárodní směně zboží nedokázali přizpůsobit novým podmínkám, až na výjimky¹⁷⁹⁾ lpěli na starých představách a nebyli s to se poučit u svých úspěšnějších konkurentů. Převážná část hospodářských kruhů nedoceňovala význam ekonomických styků se zeměmi střední a jihovýchodní Evropy a raději s velkými obtížemi hledala uplatnění na zámořských trzích,¹⁸⁰⁾ přestože zápas o trhy bezprostředně blízké vstupoval před jejich očima do rozhodujícího stadia a pro politický osud Československa měl klíčový význam. Takováto ekonomická politika byla výrazem nacionalistického provinciálního egoismu české velkoburžoazie a škodlivě interferovala do oblasti politických snah o kolektivní bezpečnost a udržení statu quo v Podunají.

Rovněž maďarské hospodářství se před polovinou 30. let začalo zotavovat ze světové krize, ožila průmyslová výroba a stoupl počet zaměstnaných. Maďarské hospodářství prošlo po r. 1930 a zejména v pokrizovém zotavování etapou intenzivní, státem podporované zakládací činnosti především v textilním, gumařském, strojírenském, elektrotechnickém a posléze i chemickém průmyslu. Zajisté k tomu přispělo i drastické omezení průmyslového dovozu z ČSR. Čs. hospodářská místa narůstající maďarskou konkurenci kladla s trpkostí do bezprostřední příčinné souvislosti s vypovězením hospodářské smlouvy.¹⁸¹⁾ Rozvoje doznal i maďarský těžký průmysl, v němž počet dělnictva stoupl z 18 500 v r. 1931 na 28 600 v r. 1934 a 38 000 v r. 1935. Kromě subvencí podporovala vláda průmyslový kapitál zvýhodněnou daňovou politikou a brzděním sociálních opatření (osmihodinová prac. doba byla např. v Maďarsku zavedena v r. 1938).¹⁸²⁾ Od 1. 8. 1936 bylo zřízeno ministerstvo průmyslu. „... index průmyslové výroby stoupl na 121,5 při základu 1927 = 100...“.¹⁸³⁾

Zdrojem nezanedbatelných výhod se stal světový vzestup hladiny cen zemědělských výrobků. Trvale pasivní bilance maďarského obchodu byla vystřídaná aktivem,¹⁸⁴⁾ maďarská národní banka začala snižovat diskontní sazbu.¹⁸⁵⁾ Velkým úspěchem maďarské hospodářské politiky bylo odbourání podstatné části zahraničních dluhů.¹⁸⁶⁾ Tento výsledek byl umožněn v první řadě devalvací libry, dolaru a měn zlatého bloku v r. 1936, neméně účinný byl však i způsob, jímž Maďarsko likvidovalo svou zadluženost „aktivně“. Lze tu zaznamenat vůbec pozoruhodný rozdíl oproti hospodaření v letech dvacátých. Marnotratnost — pokládaná tehdy spíše

za velkorysost — byla vystřídána režimem značně přísným a racionálním, spojeným s novými tvářemi ve světě vysokých financí. Vláda drasticky redukovala transfer valut,¹⁸⁷⁾ prosadila značné snížení úrokových sazeb¹⁸⁸⁾ a přiměla zahraniční věřitele k tomu, aby podstatné části svých splatných pohledávek použili k nákupům maďarského zboží anebo k financování maďarského hospodářství. Tato politika vedla ke značnému snížení zahraničních účastí v Maďarsku, stejně jako ovšem pád Credit-Anstaltu a repatriace západních úvěrů a půjček. Kulminace tohoto osamostatňování bylo dosaženo velice brzo a křivka se rychle začala vracet zpět do oblastí závislosti — od poloviny 30. let prudce stoupá vliv říšskoněmeckého kapitálu, který se zmocnil důležitých pozic v maďarském hospodářství.

Postup maďarské vlády vůči zahraničním věřitelům se velmi podobal taktice nacistického Německa, právě tak jako maďarská měnová politika. Oficiální kurs pengő zůstal beze změny, byl však při dovozu a zvláště při vývozu modifikován systémem premií. Faktickou devalvací se tak přizpůsoboval tendencím sterlingového bloku. Tento postup velmi prospěl maďarskému zahraničnímu obchodu, který začal růst, zvláště ve své exportní složce.¹⁸⁹⁾ Podstatná část byla prováděna přes clearing a struktura doznala závažných změn. Maďarská vláda soustavně omezovala nákup hotových, zejména spotřebních výrobků a preferovala nákupy surovin a polotovarů. (Způsob je podobný postupu německému, zde ovšem nebyl motivován především zbrojním zaměřením, nýbrž snahou o hospodářskou emancipaci a soběstačnost.) Složení vývozu se neměnilo,¹⁹⁰⁾ ale značně vzrostl podíl textilu a těžkého průmyslu na úkor výrobků průmyslu zemědělského.¹⁹¹⁾ Zahraniční obchod byl subvencován jak podle měn, tak podle jednotlivých skupin výrobků; v roce 1935 došlo ke zjednodušení a diferenciaci premií byla upravena podle jednotlivých zahraničních měn. Roku 1936 byl systém premií přizpůsoben devalvací provedené zlatým blokem.¹⁹²⁾ Diferencovanost obchodních režimů vůči ostatním státům umožňovala Maďarsku alespoň částečně redukovat neúprosně narůstající důsledky clearingové špičky v obchodě s Německem, neboť přinášela jisté množství důležitých volných devíz. Obchodní a platební úmluva s Velkou Británií byla přes tvrdé konkurenční podmínky právem pokládána za velký zisk, trhy se hledaly v Rumunsku, Francii, Švédsku, Švýcarsku, Belgii atd. Devizový zisk nebyl neproblematický, neboť suroviny k výrobě produktů do těchto zemí vyvážených muselo Maďarsko získávat často zase za devizy. Nemělo ovšem zbylí, protože jen například do března 1936 mu zamrzly v Německu pohledávky ve výši 40 mil. pengő, přičemž samo přestávalo být solventní vůči svým dodavatelům surovin. Velkým přínosem proto byla aktivizace salda s Anglií (dovoz 20 mil. — vývoz 36 mil. = +16 mil. pengő např. v r. 1935.)¹⁹³⁾ Domácí trh byl nadále chráněn systémem cel, kontingentů a dovozních premií.

Rozhodující podíl na maďarském zahraničním obchodu mělo především Německo, Rakousko a Itálie,¹⁹⁴⁾ přičemž podíl rakouský začal prudce klesat ve prospěch Říše. V roce 1936 participovaly tyto státy na maďarském

vývozu téměř polovinou a na dovozu více než polovinou. Nacistické Německo si zajistilo primát na maďarském trhu výhodnými smlouvami opěrnými o Schachtův „Nový plán“. ¹⁹⁵⁾ Snažilo se o permanentně pasivní bilanci, podporovanou poměrně vysokými cenami na maďarské výrobky a využíváním kursovních relací marky a pengő. (Podle střízlivého odhadu měla marka v zahraničněobchodních relacích kursů asi dvacet.) Obchodu s Německem se postupně přizpůsobovala celá maďarská ekonomika. ¹⁹⁶⁾ Maďarsko bylo clearingovou špičkou nuceno neustále zvyšovat málo racionální nákupy německých výrobků a jeho závislost povážlivě rostla. V zemi nechyběly hlasy před touto závislostí varující, vycházely z tradičně anglofilských kruhů horthyovského režimu, jimž nebyla vhod ani přílišná germanofilská orientace politická. Docházelo k jistým pokusům o emancipaci, jež byla ovšem prakticky těžko realizovatelná vzhledem k výše uvedeným politickým okolnostem i ekonomickým závazkům. Posilou těmto tendencím byl vstup Velké Británie na trhy střední a jihovýchodní Evropy. Netýkal se pochopitelně výlučně Maďarska, leč svým devizovým přínosem solventního, hotově platícího partnera měl pro ně velký význam. Že šlo spíše o politicky demonstrativní než ryze ekonomické přiklonění, nasvědčuje například skutečnost, že Anglie i přes ustanovení ottawské konference začala v r. 1936 náhle importovat z Maďarska a např. Jugoslávie jistá množství pšenice, kterou si jinak opatřovala v zámoří. ¹⁹⁷⁾

Zahraněněobchodní trendy v ČSR a Maďarsku a jejich účinnost při tvorbě národního důchodu a při realizaci záměrů zahraniční politiky lze srovnávat jen v polohách velmi obecných. Objemy mezinárodní směny zboží se v obou zemích podstatně různily vzhledem ke strukturě i objemově těžko srovnatelnému ekonomickému potenciálu ČSR a Maďarska a rovněž místo této směny v celkovém obrazu ekonomiky obou zemí bylo diametrálně odlišné. ¹⁹⁸⁾ Přesto se jistého srovnání odvážím, abych konstatovala, že od poloviny 30. let byla maďarská ekonomická politika v oblasti zahraničních styků, vzhledem totiž ke svým možnostem, jistým způsobem pružnější a účinnější, když daleko více odpovídala zahraničněpolitickým intencím maďarské vlády. ¹⁹⁹⁾ Jakkoli byly svrchovaně problematické a pro vzdálenější budoucnost nebezpečné nejen ohrožovaným sousedům, nýbrž i Maďarsku samotnému.

Jak z výkladu této části vyplývá, maďarská vláda nebyla ekonomicky bezprostředně nucena a politicky motivována ukončit celní válku s Československem za podmínek, které by pro ni byly měly být málo výhodné. Mohla vyčkávat, až československé hospodářské kruhy, na stycích s Maďarskem zainteresované, budou na normalizaci obchodně politických styků samy naléhat.

Dohoda ze 14. 6. 1935 byla sice důležitým, nicméně jen prvním krokem k normalizaci obchodně politických vztahů. Převzala nejdůležitější ustanovení smlouvy z 31. 5. 1927 v režimu pro zboží i pro příslušníky podle zásady nejvyšších výhod a v oblasti daňové na základě parity. Konkrétní

výměna zboží se ovšem mohla odbyvat teprve na základě zvláštních úprav kontingentů, schválených od 14. 6., 14. 9. a 21. 12. 1935. Úprava poslední jmenovaná zachovala soukromé kompenzace vývozu čs. uhlí a dříví a koksu za hodnotu sádra, vepřů, ovcí, másla, vajec apod. Pro ostatní československé zboží byla zavedena soustava devizových kompenzací, jež Maďarsko uplatňovalo vůči např. Německu a Jugoslávii, rozsah výměny zboží jen nepatrně překračoval objem roku předchozího.²⁰⁰⁾ Maďarsko se snažilo prosadit návrh, aby u skupiny průmyslového vývozu bylo vyloučeno dosavadní kompenzační vyrovnání a navíc, aby se čs. průmyslové zboží vyváželo do Maďarska teprve tehdy, až bude jeho úhrada zajištěna předchozím dovozem maďarského průmyslového zboží do ČSR. Navíc by snad mělo o 50 % čs. exportu do Maďarska rozhodovat Maďarsko samotné. Tento návrh obsahoval v sobě zárodek mnoha těžko řešitelných potíží vzhledem k šíři čs. sortimentu průmyslových výrobků a jasně naznačoval maďarský zájem pouze o dovoz nezbytných surovin.²⁰¹⁾ Československé průmyslové kruhy se netajily svou nespokojeností. Konstatování, že za těchto podmínek může mít na obchodní smlouvě s Maďarskem zájem ještě tak průmysl dřevařský²⁰²⁾ a uhelný, kdežto ostatní exportéři jej nutně ztrácejí, bylo pro jejich postoj typické.²⁰³⁾ Naléhaly proto na přípravu řádné obchodní smlouvy, jež by mohla podstatnou měrou ulehčit jejich výrobkům přístup na maďarský trh. Ministerstvo zemědělství nejdříve s jednáním souhlasilo, ale již koncem března 1936 ministr Zadina souhlas odvolal.²⁰⁴⁾ Ukázalo se, že jeho úřad nemá o řádnou smlouvu zájem a že je ochoten přistoupit pouze na dílčí dohodu. Československá delegace tudíž nemohla v dubnu 1936 ve Vídni zaujmout stanovisko k maďarským návrhům a požadavkům a výsledkem jednání zůstal jen poměrně skromný dodatek k dohodě k červnu 1935. Určil celní sazby na skupinu maďarských produktů (ovoce, víno, sýry, tvaroh, poživatiny) a maďarské celní sazby na skupinu výrobků československých (telegrafní tyče, důlní krajiny, lázeňské soli, automobilové šasi a skleněné knoflíky).²⁰⁵⁾ Vytvářel tedy pouze celně tarifní podmínky pro konkrétní kompenzační transakce. Významnějším jevem ve vývoji čs.-maďarských obchodních vztahů bylo zahájení výplat preferencí na dovoz maďarského sádra. Týkaly se pouze části importu, uskutečňovaného Prodejní kanceláří sdružených Ostravsko-karvinských kamenouhelných dolů ve formě kompenzace za vývoz uhlí a koksu. Preferenční příplatek nebyl poukazován do Maďarska, nýbrž podnikům Rimamuráňské společnosti na Slovensku.²⁰⁶⁾ V zavádění preferenčního systému mezi oběma zeměmi to byl už druhý krok, první představovala restituce poloviny tzv. syndikátního poplatku. Maďarsko se tak dostalo do skupiny států, jimž ČSR přiznávalo preference na dovoz jejich zemědělských výrobků, byť neměly tak velký rozsah jako v případě malodohodových partnerů ČSR.

Koncem roku 1936 proběhly periodické přípravy programu na rok další. Dohoda o výměně zboží byla podepsána 22. 12. 1936. Sestávala z pěti v podstatě kompenzačních skupin.²⁰⁷⁾ Výměna zboží měla z každé strany

dosáhnout 200 milionů Kč. Tato cifra je poněkud klamavá vzhledem k 20—30 % zvýšení cen, k němuž došlo od r. 1935. Československý průmysl si od dohody sliboval značný pokrok, neboť už v průběhu roku 1935 se podařilo likvidovat zamrzlé pohledávky z let dřívějších. Dovozní náplň pro tuto skupinu tedy mohla nyní být dána k dispozici vývozu čs. průmyslových výrobků do Maďarska. S výsledky, jichž nakonec bylo dosaženo, však spokojenost nastat nemohla. Opět se jako v dřívějších letech objevovaly opodstatněné stížnosti na postup maďarských úřadů, ztěžujících čs. dovoz. Hlavní potíž spočívala v tom, že maďarská vláda byla ochotna povolit pouze takovou sumu dovozu čs. průmyslových výrobků, jaká by odpovídala sumě stejného zboží do ČSR z Maďarska přivezeného. Ústřední svaz čs. průmyslníků toto stanovisko velmi rozhořčeně odsuzoval s poukazem na rozdílný stupeň vývoje průmyslu obou zemí a důrazně žádal zvýšení kvót.

V tomto směru jednání, vedená v srpnu 1937 v Poděbradech, velkých úspěchů nedoznala. Důkladně se zato probral už při jednání v prosinci 1936 připravený návrh řádné obchodní smlouvy, který pak byl v září 1937 parafován. Zdálo se už, že podpis je formální otázkou, když vyvstaly další komplikace. Maďarská vláda podala protest proti vyvlastnění několika majetků maďarských občanů v blízkosti čs.-maďarských hranic, jak přicházelo v úvahu podle zákona o obraně státu, a svůj podpis na obchodní smlouvě podmínila zrušením vyvlastňovacích aktů. Čs. vláda ustoupila; dne 17. 11. 1937 pak byla podepsána řádná obchodní smlouva mezi Československou republikou a Maďarským královstvím²⁰⁸⁾ se všemi náležitostmi řádné obchodní smlouvy, závěrečným protokolem a veterinární úmluvou. Současně byla podepsána dohoda o tzv. celním kartelu a pohraniční úmluva, součástí dohody z roku 1927, jejím vypovězením pozbyví platnosti. Smlouva odstranila provizorium z 14. 6. 1935 a dokončila formální normalizaci obchodně politických vztahů mezi oběma státy. Po stránce celně tarifní zůstalo v platnosti to, co plynulo z dohody z r. 1935; při režimu povolovacího řízení, státně monopolních syndikátů, kontingentů, clearingů atd. ztrácel celní tarif svůj dřívější význam. Těžiště obchodních styků spočívalo i nadále na konkrétních dohodách o výměně zboží. Program na rok 1938 byl podepsán 22. 12. 1937.²⁰⁹⁾ Počítalo se tentokrát s výměnou zboží za 243 mil. Kč. Skupiny zboží se v podstatě nezměnily, do kompenzací se zapojily např. firmy Baťa, Slavošovické podniky, Vítkovické železárny, jež dodávaly do Maďarska hotové výrobky za suroviny a polotovary. Rozsah dodávek průmyslového zboží měl r. 1938 činit již 50 mil. Kč, leč čs. průmysl projevoval i nadále nelibost, nespokojen s charakterem II. (průmyslové) skupiny a žádaje o zákroky proti postupujícímu maďarskému ochranářství. V červenci 1938 bylo v Budapešti zahájeno jednání o korekturách kontingentů. Maďaři překvapili návrhem, aby československá strana přistoupila na značné zvýšení dodávek žita, vepřů, sádla, ovcí a hovězího dobytka a projevíli zájem o zvýšení kontingentů dříví a řeziva.^{†10)} Prohlásili, že jsou ochotni přistoupit na nákup čs. průmyslo-

vých výrobků, pokud bude ČSR ochotna nakoupit nabízené žito. Vysvětlení tohoto neočekávaného zájmu podal čs. vyslanec v Budapešti. Upozorňoval na obavy maďarských vládnoucích kruhů, v každém případě jejich nikoli nevýznamné části, z přílišné závislosti na Německu. Výsledek jednání maďarským požadavkům neodpovídal.²¹¹) Čs. strana vyhověla jen některým návrhům ve skupině I. a II. Maďarská vláda nepokládala výsledek jednání za konečný, leč dramatické události mnichovské tato jednání stejně přerušily.

Celkový obrat vzájemného obchodu ČSR a Maďarska po roce 1935 sice rostl, nedosahoval však výše, každoročními plány výměny zboží předpokládané. Čs. vývoz převyšoval dovoz z Maďarska, v převážně clearingovém styku bylo však aktivní saldo spíš břemenem. Zamrzající pohledávky prodlužovaly dobu splácení a omezovaly výši československého vývozu. Nezávisle na všech dohodách klesal podíl vývozu průmyslových výrobků a stoupal vývoz surovin a polotovarů, který po roce 1937 zřejmě překročil 70 %. Maďarský vývoz do ČSR si podržel svůj typicky agrární charakter. Dovoz obilnin se přitom značně snížil a způsobil tak pokles celkové úrovně dovozu zemědělských výrobků, i jeho podílu na celkovém importu z Maďarska. Vzrostl dovoz dobytka jatečného i tažného a hlavně vepřového sádla. Ve srovnání s dovozem těchto produktů z ostatních zemí střední a jihovýchodní Evropy zjišťujeme, že Maďarsko se stalo v tomto směru jedním z největších čs. dodavatelů i na úkor malodohodových spojenců. Od r. 1933 do r. 1937 vzrostl dovoz maďarských surovin do ČSR, dovoz průmyslových výrobků si udržel přesto své postavení.

Ukončení celní války a postupná normalizace obchodně politických vztahů usnadnila zvýšení obratu mezi oběma zeměmi, ale nerevidovala dalekosáhlé změny ve struktuře výměny zboží, k nimž za celní války došlo. Maďarská obchodní politika pokračovala ve svém ochranářství stejně jako československé agrární kruhy. Vývoz československých průmyslových výrobků byl zredukován na zlomek objemů z 20. let.

Výrazně se změnilo místo obou zemí v jejich celkovém zahraničním obchodu. Těsně před vypovězením smlouvy bylo Maďarsko druhým partnerem ČSR ze všech nástupnických států a značně tak předstihovalo i obchod mezi ČSR a jejími malodohodovými spojenci. Ve druhé polovině 30. let se stalo partnerem poměrně málo významným. Stejnou tendenci měl i obchod Maďarska s Československem. V roce 1938 byl čs. vývoz do Maďarska předstížen Německem, Rakouskem, Itálií a Rumunskem. Maďarský vývoz do ČSR figuroval na 6. místě za Německem, Rakouskem, Itálií, Velkou Británií a Rumunskem. Maďarský zahraniční obchod byl ve shodě s politickou orientací zaměřen jednoznačně jinam než na ČSR.

